

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра управління професійною освітою

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Л. А. Сидорчук

(підпис)

«_____» _____ 2020 р.

**ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)**

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЮ

«МАГІСТР»

**Тема: ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ
КОНФЛІКТІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

Виконала: КОВАЛЕНКО Валентина Володимирівна

Керівник: д. пед. наук, професор СИДОРЧУК Людмила Андріївна

Нормоконтролер з ЄСКД (ЄСПД): _____ (Сівашенко Т. В.)

Київ - 2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут неперервної освіти

Кафедра управління професійною освітою

Освітній ступінь магістр

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Конфліктологія та практична медіація»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Л.А. Сидорчук

«___» _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи студентки

КОВАЛЕНКО ВАЛЕНТИНИ ВОЛОДИМИРІВНИ

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Психологічні умови попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій затверджена наказом ректора від «07» грудня 2020 р., № 2437/ст
2. Термін виконання проекту (роботи): 05.10.2020 р. до 21.12.2020 р.
3. Вихідні дані до проекту (роботи): дані про теоретичне та емпіричне дослідження попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.
4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, що підлягають розробці): Теоретико-методологічні засади психологічних умов попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.
5. Перелік обов'язкового графічного матеріалу: у роботі вміщено 1 таблицю та 6 рисунків.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему дипломної роботи	5.10.2019	Виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника, завідувача кафедри	5.10.2019 – 9.10.2019	Виконано
3	Проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи за обраною темою, підібрати відповідну літературу для опрацювання	5.10.2019 – 9.10.2019	Виконано
4	Провести аналіз психологічної літератури з обраної теми дослідження, підготувати перший розділ дипломної роботи	10.10.2019 – 20.10.2019	Виконано
5	Підібрати психологічний інструментарій для дослідження	21.10.2019 – 22.10.2019	Виконано
6	Провести констатуючий експеримент	23.10.2019 – 2.11.2019	Виконано
7	Проаналізувати та описати отримані результати дослідження; оформити другий розділ дипломної роботи	3.11.2020 – 11.11.2020	Виконано
8	Скласти навчальну програму (програму тренінгу) та провести його	12.11.2020 – 26.11.2020	Виконано
9	Зробити підсумковий аналіз результатів дослідження, оформити третій розділ дипломної роботи	27.11.2020 – 3.12.2020	Виконано
10	Остаточне оформлення дипломної роботи (зміст, вступ, висновки, додатки тощо)	4.12.2020 – 9.12.2020	Виконано
11	Підготуватися та взяти участь у попередньому захисті роботи	9.12.2020 – 10.12.2020	Виконано
12	Отримати відгук керівника та рецензію	11.12.2020 – 17.12.2020	Виконано
13	Підготувати доповідь на захист	18.12.2020 – 21.12.2020	Виконано

Дата видачі завдання: «_____» _____ 20____ р.

Студент _____ В. В. Коваленко
(підпис)

Керівник дипломної роботи _____ Л. А. Сидорчук
(підпис)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Психологічні умови попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій»: 80 с., 6 рис., 1 табл., 5 графіки, 71 використане джерело.

Об'єкт дослідження: процес попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Мета дослідження: дослідити психологічні умови попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Методи дослідження: теоретичні та емпіричні.

Результати магістерської роботи рекомендується використовувати під час проведення наукових досліджень та в практичній діяльності конфліктологів, практичних медіаторів, психологів та ін.

**ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ
ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	9
1.1. Визначення і сутність понять «конфлікт» та «сімейний конфлікт»	9
1.2. Класифікація сімейних конфліктів	13
1.3. Особливості перебігу сімейних конфліктів	17
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	22
2.1. Методичне забезпечення та організація дослідження.....	22
2.2. Результати емпіричного дослідження попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій та їх інтерпретація.....	23
Висновки до розділу 2	27
РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	29
3.1. Модель попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно- комунікаційних технологій	29
3.2. Програма попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно- комунікаційних технологій та перевірка її ефективності.....	32
3.2. Рекомендації щодо попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій	42
Висновки до розділу 3	54
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

У всіх сферах людського життя є можливість виникнення конфлікту. Конфлікт зазвичай з'являється на ґрунті щоденних розбіжностей інтересів учасників комунікації. Через ці розбіжності виникають протистояння і суперництво, що в свою чергу порушує особистий або між особистий спокій, емоційну рівновагу та призводить до ще більшого розгортання і загострення протистояння.

Проблема конфліктів, зокрема, сімейних конфліктів розглядалась представниками різних психологічних напрямків: В. Агеєвом, А. Адлером, А. Анцуповим, А. Бассом, А. Бузник, В. Васильєвим, А. Гірник, І. Голодом, Н. Гришиною, Т. Драгуновою, Т. Дуткевич, В. Кушнірюк, В. Ласьковою, К. Лоренцо, Г. Ложкіним, Л. Матяш-Заяц, Н. Міллером, Дж. Морено, М. Новіковим, Н. Пов'якель, В. Сисенко, А. Шипіловим, А. Шмельовим, М. Пірен, З. Фрейдом, К. Юнгом, Н. Юркевичем, Є. Юрківським.

Змістові аспекти впливу медіа і мультиплікації на особистість дитини вивчали: З. Алфьорова, М. Аромштам, Н. Гавриш, І. Зубавіна, Г. Клокова, А. Ласманіс, Л. Лорензіні, Н. Маркова, К. Мелкозьорова, А. Немирич, О. Петрунько, М. Сітцева, Е. Смирнова, у попередніх публікація автора В. Коваленко та ін., проте проблема психологічних умов попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій не достатньо досліджена і тому потребує більш детального вивчення.

Об'єкт: процес попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Предмет: психологічні умови попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Мета: дослідити психологічні умови попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Завдання дослідження:

1. Визначити теоретичні засади дослідження сімейних конфліктів.

2. Дослідити психологічні умови попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

3. Розробити модель попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

4. Розробити методiku попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій та перевірити її ефективність.

Методи дослідження. З метою отримання обґрунтованих висновків було використано комплекс методів: 1) *теоретичні*: аналіз наукової, навчально-методичної та допоміжної літератури щодо проблеми попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; систематизації й узагальнення (для до визначення змістової сутності понять «конфлікт», «сімейний конфлікт»); 2) *емпіричні*: опитування (пряме й опосередковане, анкетування).

Організація дослідження. Дослідження проводилось серед сімейних одружених пар (м. Київ, м. Житомир, м. Львів). У дослідженні взяли участь 42 особи (21 подружніх пар).

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалися теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень, використанням методів відповідних до мети і завдання дослідження, поєднанням кількісного і якісного аналізу емпіричних даних.

Наукова новизна результатів полягає у тому, що в дипломній роботі:

- *вперше*: розкрито психологічні умови попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; розроблено модель попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

- *удосконалено*: психологічні умови попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; упровадження програми соціально-психологічного тренінгу, щодо попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні та

поглибленні аспекту теорії попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у виявленні особливостей попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; використанні у ході дослідження форм та методів попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: (психологічне консультування, проведення тренінгів, щодо попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій).

Апробація отриманих результатів. Частково основні положення дипломної роботи доповідались і обговорювались на 2-х наукових заходах різних рівнів: 1 міжнародна конференція: «Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної післядипломної освіти» (Київ, 22.05.2020), «1 всеукраїнська конференція: «Наукова молодь» (Київ, 22.10.2020),

Публікації. 1 стаття у щоквартальному науково-методичному журналі «Освіта та розвиток обдарованої особистості» та 2-е тез доповідей опубліковано у збірниках матеріалів конференцій де опубліковані часткові результати дослідження.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 80 сторінки, основний зміст дипломної роботи викладено на 52 сторінках. Робота містить 6 рисунків та 1 таблицю. Список використаних джерел становить 71 найменувань (4 іноземною мовою). Додатки розміщено на 15 сторінках.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У першому розділі визначено сутність понять «конфлікт» та «сімейний конфлікт», зокрема, здійснено дослідження конфлікту в психології; визначено особливості конфліктної поведінки в сімейних конфліктах; представлено класифікацію сімейних конфліктів; визначено особливості перебігу сімейних конфліктів.

1.1. Визначення і сутність понять «конфлікт» та «сімейний конфлікт»

Поняття «сім'я» – це складна система взаємин подружжя, їх дітей, родичів та близького оточення. Багато науковців використовують визначення сім'ї, як малої соціальної групи, члени якої пов'язані шлюбними і батьківськими відносинами, спільним побутом і взаємною моральною відповідальністю.

Нині, сім'ю називають соціальним інститутом. Поняття «соціальний інститут» визначають, як міцний набір формальних та неформальних принципів, установок, правил, норм, за допомогою яких суспільство регулює і контролює життєдіяльність людей в важливих сферах.

Сім'я, як соціальний інститут, в першу чергу, полягає у соціалізації всіх членів сім'ї, а особливо соціалізації дітей («первинна соціалізація»).

Нині поняття шлюб і сім'я можуть ідентифікуватися, але в науці їх прийнято диференціювати. Шлюб є суспільним інститутом, що регулює відносини між статями. А. Г. Харчев [66] визначає шлюб «як історично зміну соціальну форму відносин між чоловіком і жінкою, за допомогою якої суспільство впорядковує і санкціонує статеве життя, встановлює їх подружні, а також батьківські права і обов'язки».

А. Г. Харчев [66] стверджує, що: «Сім'я – це історично пов'язана конкретна система взаємин між подружжям, між батьками і дітьми; це мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними і батьківськими

відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю. Соціальна необхідність у сім'ї обумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення».

Психологи розглядають сім'ю, найчастіше, як невелику групу (мала соціальна група). Мала соціальна група взаємодіє в тісному контакті один з одним, члени якої мають спільні цілі та інтереси.

Так, К. Роджерс [51] у своїй класифікації сімейних функцій виділяє наступні сфери сімейної діяльності:

- Репродуктивна.
- Виховна.
- Господарсько-побутова (отримання господарсько-побутових послуг).
- Економічна (отримання матеріальних засобів).
- Сфера первинного соціального контролю.
- Сфера духовного спілкування.
- Соціально-статусна.
- Дозвільна.
- Емоційна.
- Сексуальна [51].

І. В. Гребенникова пропонує власний підхід і виділяє наступні функції сім'ї:

- Репродуктивна функція вказує на відтворення життя, продовження людського роду.
- Економічна функція приймає на себе виробництво засобів до життя в суспільстві; оновлення сил дорослих людей, які вони витратили на виробництві; ведення власного домашнього господарства; наявність свого бюджету; підготовка до споживчої діяльності.
- Виховна функція означає розвиток особистісних якостей у дитини; регулярний вплив виховних дій на кожного члена сім'ї на протязі всього життя; дію дітей на батьків, і інших членів сім'ї.
- Комунікативна функція вказує на посередництво сім'ї в контактах своїх

членів із засобами масової інформації, літературою, мистецтвом; створення спілкування всередині сім'ї; створення спільного дозвілля і відпочинку [66].

Конфлікти це явище, яке виникає в будь-яких сферах життєдіяльності людини, а особливо в сімейному житті.

Л. І. Скібіцька визначає конфлікт, як «зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій, окремого епізоду у свідомості, в міжособистісних взаємодіях або міжособистісних відносинах індивідів або груп людей, пов'язане з негативними емоційними переживаннями» [55].

М. І. Леонов, трактує конфлікт, як зіткнення протилежно спрямований цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів двох або кількох людей. В основі будь якого конфлікту лежить ситуація, що має суперечливі позиції сторін з будь-якого приводу, протилежні цілі або засоби їх досягнення тощо [37, с.104].

Н. В. Грішина до основних значень конфлікту відносить наступні:

- стан відкритої боротьби, війна, битва;
- дисгармонія у відносинах людей, зіткнення протилежностей;
- психічна боротьба між взаємовиключними можливостями;
- протиборство героїв у творах художньої літератури, кіно;
- емоційна напруга внаслідок непримиренності внутрішніх настанов з

вимогами ситуації [16].

Сімейні конфлікти, в залежності від суб'єктів взаємодії, діляться на конфлікти між подружжям, між дітьми і батьками, між подружжям та іншими членами сім'ї. Такі конфлікти можуть грати, як негативну, так і позитивну роль, яка сприяє особистісному зростанню, зміцненню сім'ї, сприятливому розвитку взаємин подружжя і всіх їх членів сім'ї, тоді як деструктивний конфлікт руйнує сім'ю і взаємини. Але які б не були обставини і причини, будь-який конфлікт вимагає уваги і вміння з управління і вирішення сварки. Для досягнення всіх цілей потрібно знати які

бувають причини виникнення і механізми розвитку конфліктів, що зумовлюють їх чинники. У психології конфлікт вивчається в трьох формах:

- внутрішньо особистісний конфлікт, який представляє зіткнення протилежних до неї поглядів, інтересів, потреб, приблизно рівних між собою за силою;
- міжособистісний конфлікт, коли особи, або групи осіб, у яких несумісні цілі, протиріччя цінностей, або одночасно прагнуть до досягнення однієї і тієї ж мети, але досягнута, може бути лише однією стороною;
- груповий конфлікт, коли конфліктуючим сторонами є соціальні групи, у яких є несумісні цілі які перешкоджають один одному на шляху до їх досягнення [58, с. 16-17].

Сімейний конфлікт зазвичай має форму міжособистісного конфлікту, в основному який носить негативний характер та часто призводить до сімейної дезадаптації [58, с. 17].

Конфлікти в сім'ї зазвичай пов'язані з прагненням подружжя задовольнити свої потреби або створити умови для їх задоволення без урахування інтересів інших членів сім'ї. Іноді демонстрована поведінка маскує справжні почуття й уявлення про конфліктну ситуацію і один про одного. Наприклад, за грубими зіткненнями подружжя можуть ховатися прихильність і любов, а за нещирою ввічливістю емоційний розрив.

Виникнення сімейного конфлікту, на думку В. Левкович та О. Зуськова, залежить не лише від об'єктивних причин (наприклад, від специфіки умов перебігу конфлікту і характеристик його учасників), але й від суб'єктивних факторів – уявлень учасників конфлікту про самих себе (про власні потреби, мотиви, цінності) і про свого шлюбного партнера [73]

Г. В. Старшенбаум, визначає серед чинників, що викликають дезадаптацію подружжя: невідповідність культурного рівня, їх розумову і соціальну зрілість, невідповідність системи цінностей і поглядів на життя; невідповідність моделей спілкування і поведінкових характеристик; різні

уявлення подружжя про себе і партнерів; низький ступінь прихильності; недостатню сексуальну і загальну психологічну сумісність; невдоволення потреб [66].

Всі ці чинники можуть бути причиною або сприяти виникненню подружніх конфліктів.

А. Н. Харитонов розглядає подружні конфлікти як один з типів важких ситуацій, дослідник виокремлює три групи цих таких причин біофізичні, соціальні та психологічні [66].

Конфлікт у сім'ї може призвести до позитивних і негативних наслідків. При позитивному розв'язанні конфлікт може сприяти розвитку стосунків, згуртуванню сім'ї, усуненню розбіжностей, формуванню нових цілей і цінностей. Тривалий же і нерозв'язаний конфлікт може сприяти виникненню сімейних криз, віддаленню партнерів один від одного, наростанню невдоволення й напруги, а в подальшому і розпаду сім'ї.

1.2. Класифікація сімейних конфліктів

Сімейні конфлікти – це протиставлення між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно направлених мотивів і поглядів. Сімейні конфлікти мають свої особливості, врахування яких необхідне при попередженні і подоланні таких конфліктів.

Конфліктна сім'я – це сім'я в якій відбувається постійне протиставлення між подружжям, яке породжує сильні і тривалі негативні емоційні стани. Проте, шлюб може зберігатися завдяки іншим факторам, зокрема, компромісному розв'язанню конфліктів.

1. Перш за все, сімейні конфлікти відрізняються особливим предметом, специфіка якого обумовлена унікальністю сімейних відносин. Найважливішою особливістю сімейних відносин є те, що їх основний зміст складають як міжособистісні стосунки (любов, кровна спорідненість), так і правові й етичні зобов'язання, обумовлені реалізацією функцій сім'ї:

репродуктивної, виховної, господарсько-економічної, рекреативної (взаємодопомога, підтримка здоров'я, організація дозвілля і відпочинку), комунікативної і регулятивної.

2. Сімейні конфлікти відрізняються своїми причинами. І найважливішими з них є:

- обмеження свободи активності, дій, самовираження членів сім'ї;
- ненормативна поведінка одного або декількох членів сім'ї (алкоголізм, наркоманія і т. д.);
- наявність протилежних інтересів, прагнень, обмеженість можливостей для задоволення потреби одного з членів сім'ї (з його точки зору);
- авторитарний, жорсткий тип взаєностосунків, що склалися в сім'ї;
- наявність важко вирішуваних матеріальних проблем;
- авторитарне втручання родичів у подружні відносини;
- сексуальна дисгармонія партнерів у шлюбі й ін. [19, с. 106].

Аналізуючи причин сімейних конфліктів важливо враховувати соціальні чинники мікро- і макросередовища. До чинників мікросередовища слід віднести: погіршення матеріального положення сім'ї, надмірну зайнятість одного або обох на роботі; неможливість нормального працевлаштування подружжя або інших членів сім'ї; тривала відсутність житла; відсутність можливості влаштувати дітей до дитячої установи й ін.

3. Особливості сімейних конфліктів виявляються в їх динаміці, а також у формах протікання. Динаміка сімейних конфліктів характеризується класичними етапами (виникнення конфліктної ситуації, усвідомлення конфліктної ситуації, відкрите протиборство, розвиток відкритого протиборства, вирішення конфлікту й емоційне переживання конфлікту). Але сімейні конфлікти відрізняються підвищеною емоційністю, швидкістю протікання кожного з етапів, формами протиборства (докори, образи, сварка, сімейний скандал, порушення спілкування і т. п.), а також і способами їх подолання (примирення, досягнення згоди, полагодження відносин на основі взаємних поступок, розлучення й ін.).

4. Істотною особливістю сімейних конфліктів є і те, що вони можуть мати важкі соціальні наслідки. Нерідко вони закінчуються трагічно. Дуже часто призводять до різних захворювань членів сім'ї. Особливо важкі наслідки сімейні конфлікти мають для дітей [19, с. 107].

Класифікація конфліктів на ґрунті незадоволених потреб подружжя:

1. Конфлікти, суперечки, що виникають на основі незадоволеної потреби в цінності і значущості свого «Я», порушення почуття гідності з боку іншого партнера, його зневажливе, неповажне ставлення.

2. Конфлікти, суперечки, психічні напруги на базі незадоволених сексуальних потреб одного або обох із подружжя.

3. Психічні напруги, депресії, конфлікти, сварки через незадоволену потребу одного або обох із подружжя в позитивних емоціях: відсутність ласки, турботи, уваги, розуміння гумору, подарунків.

4. Конфлікти, сварки, пов'язані з пристрастю одного з подружжя до спиртних напоїв, азартних ігор та інших гіпертрофованих потреб, що призводить до неекономних і неефективних, а часом і марних витрат коштів родини.

5. Фінансові розбіжності, що виникають на основі перебільшених потреб одного з подружжя в розподілі бюджету, утримання сім'ї, внеску кожного з партнерів у матеріальне забезпечення сім'ї.

6. Конфлікти. сварки. незгоди через незадоволення потреб подружжя в харчуванні, одязі, в облаштуванні домашнього вогнища тощо.

7. Конфлікти у зв'язку з потребою у взаємодопомозі, взаємопідтримці. у співпраці з питань поділу праці в сім'ї, ведення домашнього господарства, догляду за дітьми.

8. Конфлікти, суперечки, сварки на ґрунті різних потреб та інтересів у проведенні відпочинку та дозвілля через розбіжності в хобі [33. с. 111].

Сімейні конфлікти є важливим показником стабільності шлюбу. У нестабільних подружніх відносинах виявляються систематичні зіткнення, сварки, емоційна напруга, що є основою несприятливого прогнозу щодо

перспектив збереження і розвитку сім'ї. Важливим є з'ясування питання про умови стабільності подружніх відносин, забезпечення яких дозволяє водночас попереджувати сімейні конфлікти.

Умови стабільності подружніх стосунків:

➤ взаєморозуміння. Навички взаєморозуміння виробляються, наприклад, за допомогою ігрових методів активного спілкування для молодят. Предметом спілкування може бути питання: «На що і чому ти витратив(ла) таку суму грошей?»;

- сумісність різних рівнів – фізіологічна;
- ділова (спрацьованість);
- психоемоційна (зацікавленість один одним, співпереживання);
- ціннісно-орієнтаційна; функціонально-рольова;
- зацікавленість один одним;
- привабливість (симпатія), впливає на сприймання партнера у напрямку перебільшеної оцінки позитивних і недооцінки негативних його рис.

Характеристики партнерів у шлюбі залежать від його успішності. У щасливих шлюбах формуються такі риси характеру партнерів, як емоційна стабільність, згода з оточуючими (низька конфліктність), комунікабельність, достатня довірливість, щирість, вільність вираження почуттів.

У нещасливих шлюбах у подружжя виникають емоційна неврівноваженість, надмірна критичність до інших, прагнення до лідерства, домінування, відчуженість, підозрілість, недовірливість, скупість у вираженні почуттів, думок, планів [19, с. 109].

Закономірності шлюбно-сімейних відносин дозволяють прогнозувати перспективу їх розвитку. Позитивні прогнози для перспективи шлюбних відносин мають місце при подібності таких якостей у характері обох партнерів, як комунікабельність, довірливість, самостійність. Негативні прогнози висуваються при подібності таких якостей у характері обох партнерів, як домінантність, емоційна скупість, критичність, замкненість, неврівноваженість [19, с. 109].

Поява дитини впливає на відносини чоловіка і жінки, перетворює їх у батька і матір, змінюється режим життя, з'являються нові переживання, перебудовуються ціннісні орієнтації, погляди на життя. Всі суперечки, сварки, конфлікти в сім'ї ускладнюють виховання. Батьків потрібно спеціально готувати до появи дитини. Задоволеність шлюбом найвища у сім'ях з 1-3 дітьми, найнижча – у бездітних. Відповідальність і самостійність у дитини краще формуються, якщо в сім'ї домінує партнер тієї ж статі, що і дитина.

1.3. Особливості перебігу сімейних конфліктів

У ході вивчення проблеми сімейного конфлікту Т. О. Кругла [71] виділяє основні причини його початку, до яких належать:

- наміри змінити партнера. Як це не дивно, але ті, від кого ми вимагаємо змін, зовсім не хочуть бути глиною, з якої можна зліпити все, що завгодно. У них є свої переконання, уявлення про правила сімейного життя, цінності, на які вони спираються;

- егоїзм;
- ревності;
- невміння спілкуватися один з одним. Непорозуміння як результат небажання вести діалог;
 - обмеження свободи дій, самовираження членів сім'ї;
 - незадоволення потреби в позитивних емоціях (відсутність ласки, турботи, уваги й розуміння);
- побутова невлаштованість;
- зрада;
- неповага один до одного;
- різні погляди на сімейне життя;
- невідповідність темпераментів;

- шкідливі звички одного з подружжя та пов'язані з ними наслідки; небажання допомагати один одному;
- матеріальні проблеми, які складно вирішити;
- розбіжності в духовних інтересах [32].

Об'єктивними причинами подружньої дисгармонії виступають кризи розвитку сім'ї. Вирізняють кризи закономірні, які залежні від тривалості існування сім'ї, які виявляються з більшою чи меншою гостротою у всіх сім'ях. Інший різновид сімейних криз має необов'язковий характер і залежить від індивідуальної історії існування сім'ї. Причини таких криз: вікові особливості партнерів, різкі зміни обставин життя, потрясіння (переїзд, хвороба, зменшення бюджету, смерть, народження дитини). При аналізі сімейних конфліктів, особливо подружніх, важливо враховувати закономірні кризові періоди в розвитку сім'ї. Їх періодизація має наступний вигляд [19, с. 111].

Перший кризовий період у розвитку сім'ї спостерігається на першому році подружнього життя. В цей період відбувається адаптація подружжя один до одного. Вірогідність розлучень у цей період складає до 30% від загального числа шлюбів.

Другий кризовий період пов'язаний з появою дітей. Народження дитини для багатьох сімей є серйозним випробуванням. У подружжя з'являються нові нелегкі обов'язки по догляду дитини, її вихованню. У зв'язку з цим у них істотно обмежуються можливості для професійного зростання, для реалізації своїх інтересів. Можливі зіткнення поглядів подружжя і їх батьків з питань виховання дитини. У цей період вдома дружини, пов'язана з доглядом за дитиною, може привести до тимчасової дисгармонії сексуальних відносин.

Третій період кризи сім'ї збігається з середнім подружнім піком (10-15 років спільного життя), який характеризується насиченістю один одним, появою дефіциту почуттів.

Четвертий період кризи сім'ї настає після 18-24 років подружнього життя. Основна причина сімейної кризи в цей пов'язана з емоційною

залежністю дружини, що посилюється переживаннями з приводу можливих зрад чоловіка [19, с. 112].

П'ятий період кризи в основному з'являється, коли чоловік і жінка у віці 45-50 років. Це пов'язано з тим, що їх діти йдуть від них, які хочуть стати незалежними, що викликає у подружжя почуття порожнечі – «синдром порожнього гнізда».

Шоста криза впливає на подружжя старше 60 років. Це може бути пов'язано з відсутністю почуття необхідності та важливості, що змушує людей похилого віку прагнути до втручання та нав'язування себе дітям чи онукам.

Дослідники [19] виокремлюють також:

Кризу першого року. Як стверджують психологи, перша криза молодій сім'ї після року або двох років спільного життя. «Ефект блискавки», коли швидко спалахує пристрасть і швидко згасає. Партнери перестають піклуватися про себе та одне одного, їм не вистачає романтизму та винахідливості в організації спільного часу.

Кризу трьох років. Трирічна криза є найчастішою кризою, яку кожна друга пара в світі переживає. Партнери більше не сповідують себе, інтерес до сексу зменшується, бракує захоплення, активності та прихильності, що запам'ятовується з попередніх років. Рутинна «нормальність» і повсякденне життя збільшують бажання «спробувати щось інше, з іншою людиною», якщо є можливість, вони часто приходять до зради, що, безумовно, припиняє стосунки. Через три роки сварки також набагато частіші, а незначні непорозуміння стають серйозними проблемами. Партнери сперечаються інтенсивно, голосно і болісно, торкаючись табу.

Кризу семи років. Часто подружжя не долає кризи першого і третього року, а пережити кризу сьомого року стає надзвичайно важко. Це часто пов'язано з «кризою після пологів». Партнерам не вистачає часу для себе - так багато займаються домашніми справами, сім'єю і роботою, що для себе не мають достатньо енергії. Вони починають жити поруч один з одним, а не

разом. Криза семи років також пов'язано зі зміною характеру і пріоритетів в житті. У віці 23 років ми думаємо і відчуваємо себе по-іншому, ніж через сім років. У віці 30 років людина стає думати по-іншому, також змінюються цінності, змінюються наші плани на майбутнє, а також ми загострити певні риси особистості (як позитивні, так і негативні). Ми бачимо, що це перешкоджає нам з'єднувати що-небудь (крім спогадів та життя в минулому).

Конфліктні ситуації мають свої особливості для різних стадій розвитку сім'ї. Найсуттєвіша роль конфлікту в період формування сім'ї, коли чоловік і дружина тільки починають пристосовуватись (звикати) одне до одного. Саме на цьому етапі важливо визначити причини конфліктних ситуацій, способи і шляхи їх розв'язання.

Висновки до розділу 1

Тож, конфлікти виникають в будь-яких сферах життєдіяльності людини, а особливо в сімейному житті. Сімейні конфлікти – це певне протиставлення між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно направлених мотивів і поглядів. Сімейні конфлікти мають свої особливості, врахування яких необхідне при попередженні і подоланні таких конфліктів.

Періодичні сімейних конфліктів є важливим показником стабільності шлюбу. У нестабільних подружніх відносинах виявляються систематичні зіткнення, сварки, емоційна напруга, що є основою несприятливого прогнозу щодо перспектив збереження і розвитку сім'ї.

Закономірності шлюбно-сімейних відносин дозволяють прогнозувати перспективу їх розвитку. Позитивні прогнози для перспективи шлюбних відносин мають місце при подібності таких якостей у характері обох партнерів, як комунікабельність, довірливість, самостійність. Негативні прогнози висуваються при подібності таких якостей у характері обох партнерів, як домінантність, емоційна скупість, критичність, замкненість, невірноваженість.

Об'єктивними причинами подружніх конфліктів є кризи розвитку сім'ї. Вирізняють кризи закономірно залежні від тривалості існування сім'ї, які виявляються з більшою чи меншою гостротою у всіх сім'ях. Інший різновид сімейних криз має необов'язковий характер і залежить від індивідуальної історії існування сім'ї. Причини таких криз: вікові особливості партнерів, різкі зміни обставин життя, потрясіння (переїзд, хвороба, зменшення бюджету, смерть, народження дитини). При аналізі сімейних конфліктів, особливо подружніх, важливо враховувати закономірні кризові періоди в розвитку сім'ї. Їх періодизація має наступний вигляд.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У другому розділі визначено методичне забезпечення та організація дослідження; проведено опитування серед подружніх пар, які мають дітей, щодо визначення проблеми сімейних конфліктів; здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних.

2.1. Методичне забезпечення та організація дослідження

Дослідження спрямоване на визначення психологічних умови попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Для здійснення емпіричного дослідження нами було використано наступні методики:

1. Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (за Ю. Є. Альшиною та Л. Я. Гозман), за допомогою якої ми визначили найбільш конфліктні сфери сімейних стосунків. Опитування яка передбачало фіксований порядок запитань – заочне опитування.

2. Шкала діагностики міжособистісних стосунків (за С. В. Духновским), яка дала можливість нам визначити:

- Діалогічність стосунків, яка передбачає цінність і значимість стосунків для взаємодіючих суб'єктів. Діалогічна орієнтація - вільне вираження, обмін думками, думками ідеями між суб'єктами стосунків, засноване на їх взаємне прийнятті та розумінні.

- Самоцінність стосунків - їх важливість, значимість для людини в силу їх позитивного змісту. У стосунках переважають почуття; проявляється впевненість в собі, своїх силах. Вони характерні емоційно зрілим, оптимістичним людям, готовим долати перешкоди.

- Конструктивність стосунків - прагнення досягти загальні, спільні цілі, що передбачає вільне вираження думок і позицій суб'єктами стосунків, конфронтацію між ними, а також той стиль стосунків, який задовольняє суб'єктів і відповідає ситуації міжособистісної взаємодії, з урахуванням статусно-рольових особливостей один одного. Конструктивність - це свого роду спільність в міжособистісних стосунках.

3. Методика К. Томаса «Спосіб реагування у конфлікті» (адаптована Н. В. Гришиною), яка містить 30 пар суджень.

У загальну вибірку нашого дослідження увійшло 32 особи (16 – подружніх пар), віком від 26-60 років. Переважна більшість опитаних була віком від 25 до 45 років (рис. 2.1.).

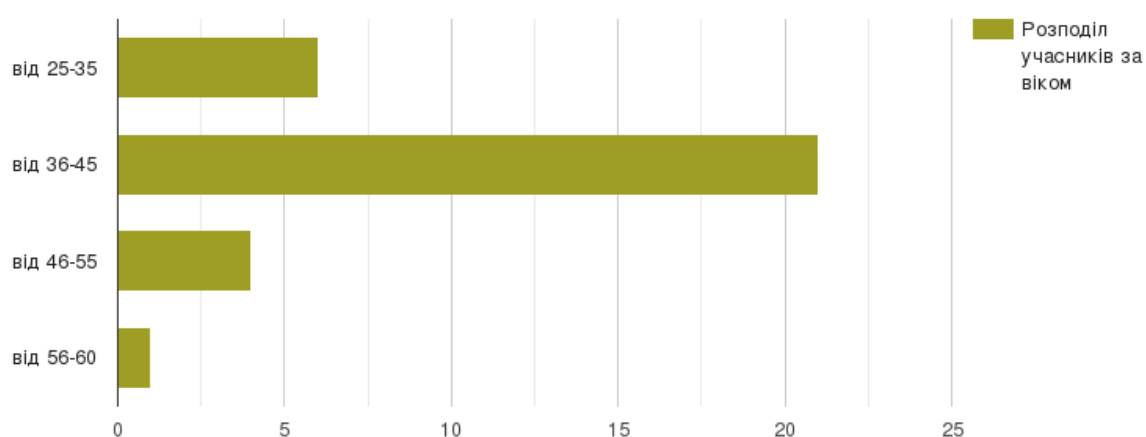

Рис 2.1. Віковий розподіл опитаних

2.2. Результати емпіричного дослідження попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Нами було проведено опитування в якому взяло участь 32 особи – 16 подружніх пар, віком від 25-60 років.

За методикою «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (за Ю. Є. Альшиною та Л. Я. Гозман), шкалою діагностики міжособистісних

стосунків (за С. В. Духновським) та методикою К. Томаса «Спосіб реагування у конфлікті» (адаптована Н. В. Гришиною).

1. Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях», яка розроблена Ю. Альшиной і Л. Гозманом. Дана методика використовувалася нами з метою виявлення найбільш конфліктних сфер сімейних стосунків. Також, за цією методикою ми змогли визначити загальний рівень конфліктності в парі. Ця методика містить 32 ситуації подружньої взаємодії (опитувальник та ключ до методики подані в Додатку А).

Ю. Альшиной і Л. Гозманом виділяють 8 сфер сімейних стосунків, у яких найчастіше відбуваються зіткнення інтересів, а саме: проблеми відносин з родичами і друзями; питання, пов'язані з вихованням дітей; прояв прагнення до автономії; порушення рольових очікувань; неузгодженість норм поведінки; прояв домінування одним із подружжя; прояв ревності; розбіжності у ставленні до грошей.

Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (за Ю. Є. Альшиной та Л. Я. Гозман) дала можливість нам визначити найбільш конфліктні сфери сімейних стосунків:

- Питання, пов'язані з вихованням дітей – 83% респондентів визначили конфліктними.
- Неузгодженість норм поведінки – 80% респондентів визначили конфліктними.
- Прояв домінування одним із подружжя – 74% респондентів визначили конфліктними.
- Проблеми відносин з родичами і друзями – 67% респондентів визначили конфліктними.
- Розбіжності у ставленні до грошей – 56% респондентів визначили конфліктними.
- Порушення рольових очікувань – 42% респондентів визначили конфліктними.

➤ Прояв прагнення до автономії – 41% респондентів визначили конфліктними.

➤ Прояв ревнощів – 39% респондентів визначили конфліктними.

2. Шкала діагностики міжособистісних стосунків за С. В. Духновским дала можливість нам визначити:

➤ Діалогічність стосунків, яка передбачає цінність і значимість стосунків для взаємодіючих суб'єктів. Діалогічна орієнтація - вільне вираження, обмін думками, думками ідеями між суб'єктами стосунків, засноване на їх взаємне прийнятті та розумінні.

У респондентів між низьким рівнем та середнім.

➤ Самоцінність стосунків - їх важливість, значимість для людини в силу їх позитивного змісту. У стосунках переважають почуття; проявляється впевненість в собі, своїх силах. Вони характерні емоційно зрілим, оптимістичним людям, готовим долати перешкоди.

У респондентів між низьким рівнем та середнім.

➤ Конструктивність стосунків - прагнення досягти загальні, спільні цілі, що передбачає вільне вираження думок і позицій суб'єктами стосунків, конфронтацію між ними, а також той стиль стосунків, який задовольняє суб'єктів і відповідає ситуації міжособистісної взаємодії, з урахуванням статусно-рольових особливостей один одного. Конструктивність - це свого роду спільність в міжособистісних стосунках.

У респондентів між низьким рівнем та дуже низьким.

3. Методика К. Томаса «Спосіб реагування у конфлікті» (адаптована Н. В. Гришиною). Методика К. Томаса містить 30 пар суджень. Респондентам пропонувалось вибрати те судження, яке є найтипівішим для характеристики його поведінки (питання подані в Додатку Б). В даній методиці К. Томас виділяє такі способи поведінки в конфлікті:

➤ суперництво (конкуренція) як прагнення домогтися задоволення власних інтересів на шкоду іншому;

➤ пристосування як принесення в жертву власних інтересів заради

іншого;

- компроміс - прагнення при спілкуванні в ситуації розбіжності інтересів піти на взаємні поступки;
- уникнення, для якого характерне пряме відхилення від конфлікту;
- співпраця, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, повністю задовольняючи інтереси обох сторін.

Результати опитування за методикою К. Томаса подані на рис. 2.2.

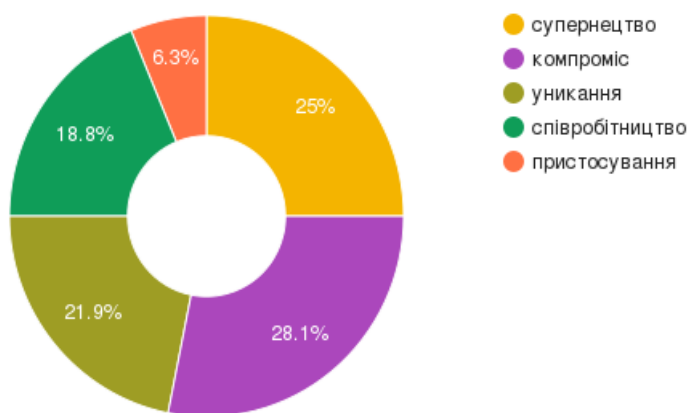

Рис. 2.2. Визначення стратегії поведінки в подружніх конфліктах

За даною методикою (К. Томаса) нами були отримані наступні результати: найбільша кількість опитаних – 28,1% для врегулювання конфліктних ситуацій обирають компроміс; 25% респондентів вибирають суперництво як спосіб поведінки в конфлікті, для якого характерне прагнення досягти задоволення власних інтересів на шкоду іншого; 21,9% опитаних від усієї вибірки обирають уникнення як прямий відхід від конфлікту; 18,8% респондентів обирають співробітництво, коли подружжя прагне знайти альтернативу, яка повністю задовольняє інтереси обох сторін; 6,3% опитаних в конфліктній ситуації обирають пристосування, яке характеризується принесенням в жертву власних інтересів заради іншого.

Отже, більшість опитаних – 28,1% обирали компроміс як стратегію

поведінки в конфлікті. Це свідчить про бажання сімей зберегти сімейні стосунки. Проте 25% обрали суперництво як одну з головних стратегій поведінки в конфлікті, а це говорить про підвищений рівень конфліктності опитаних сімей.

Висновки до розділу 2

На основі даних емпіричного дослідження ми виокремили проблему попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, необізнаність опитаних щодо урегулюванням конфліктів у їх сім'ях.

Проведене емпіричне дослідження допомогла визначити найбільш конфліктні сфери сімейних стосунків:

Питання, пов'язані з вихованням дітей – 83% респондентів визначили конфліктними.

➤ Неузгодженість норм поведінки – 80% респондентів визначили конфліктними.

➤ Прояв домінування одним із подружжя – 74% респондентів визначили конфліктними.

➤ Проблеми відносин з родичами і друзями – 67% респондентів визначили конфліктними.

➤ Розбіжності у ставленні до грошей – 56% респондентів визначили конфліктними.

➤ Порухення рольових очікувань – 42% респондентів визначили конфліктними.

➤ Прояв прагнення до автономії – 41% респондентів визначили конфліктними.

➤ Прояв ревностів – 39% респондентів визначили конфліктними.

Також, більшість респондентів обирали «компроміс» як стратегію

поведінки в конфлікті. Це свідчить про бажання сімей зберегти сімейні стосунки. Проте третина опитаних обрали «суперництво» як одну з головних стратегій поведінки в конфлікті, а це говорить про підвищений рівень конфліктності опитаних сімей.

РОЗДІЛ III. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У третьому розділі представлено модель попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; розроблено програму попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій та перевірка її ефективності; надано рекомендації щодо попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

3.1. Модель попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій

В. М. Задачин і І. Г. Конюшенко [21, с. 12], визначають моделювання, як спосіб дослідження будь-яких явищ, процесів або об'єктів шляхом побудови й аналізу їх моделей. У широкому розумінні моделювання є однією з основних категорій теорії пізнання і мало не єдиним науково обґрунтованим методом наукових досліджень систем і процесів будь-якої природи в багатьох сферах людської діяльності [21, с. 12].

З метою попередження сімейних конфліктів нами була розроблена універсальна модель попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (рис. 3.1.), яка може бути використана для попередження сімейних конфліктів (між подружжям, між батьками та дітьми, між подружжям та родичами, між дітьми та родичами) та складається з:

- *мети*: попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій;
- *умов попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій*: а) бажання членів сім'ї попереджати, здійснювати корекцію та вирішувати конфлікти засобами інформаційно-

комунікаційних технологій; б) наявність спеціаліста (психолога, медіатора, соціального педагога та ін.), що здійснює психологічний супровід сім'ї для попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

- *можливих учасників сімейного конфлікту* (сім'я, родичі та близьке оточення, спеціалісти (психолог, медіатор, соціальний педагог та ін.));

- *організаційно-діяльнісного складника, що містить: заходи спрямовані на попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій*: відвідання кінотеатрів, вечори мультиплікації вдома, тренінгові заняття, вправи, залучення спеціалістів (психолога, медіатора, соціального педагога та ін.), залучення родичів та близького оточення до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Методи*: перегляд та обговорення мультфільмів; міні лекція, бесіда; рольова гра; аналіз ситуації; робота в команді. *Засоби*: комп'ютерні засоби, мобільні пристрої, веб-ресурси (сайти, відеохостинг youtube, електронні соціальні мережі), мультфільми.

- *результат*: використання інформаційно-комунікаційних технологій для попередження сімейних конфліктів.

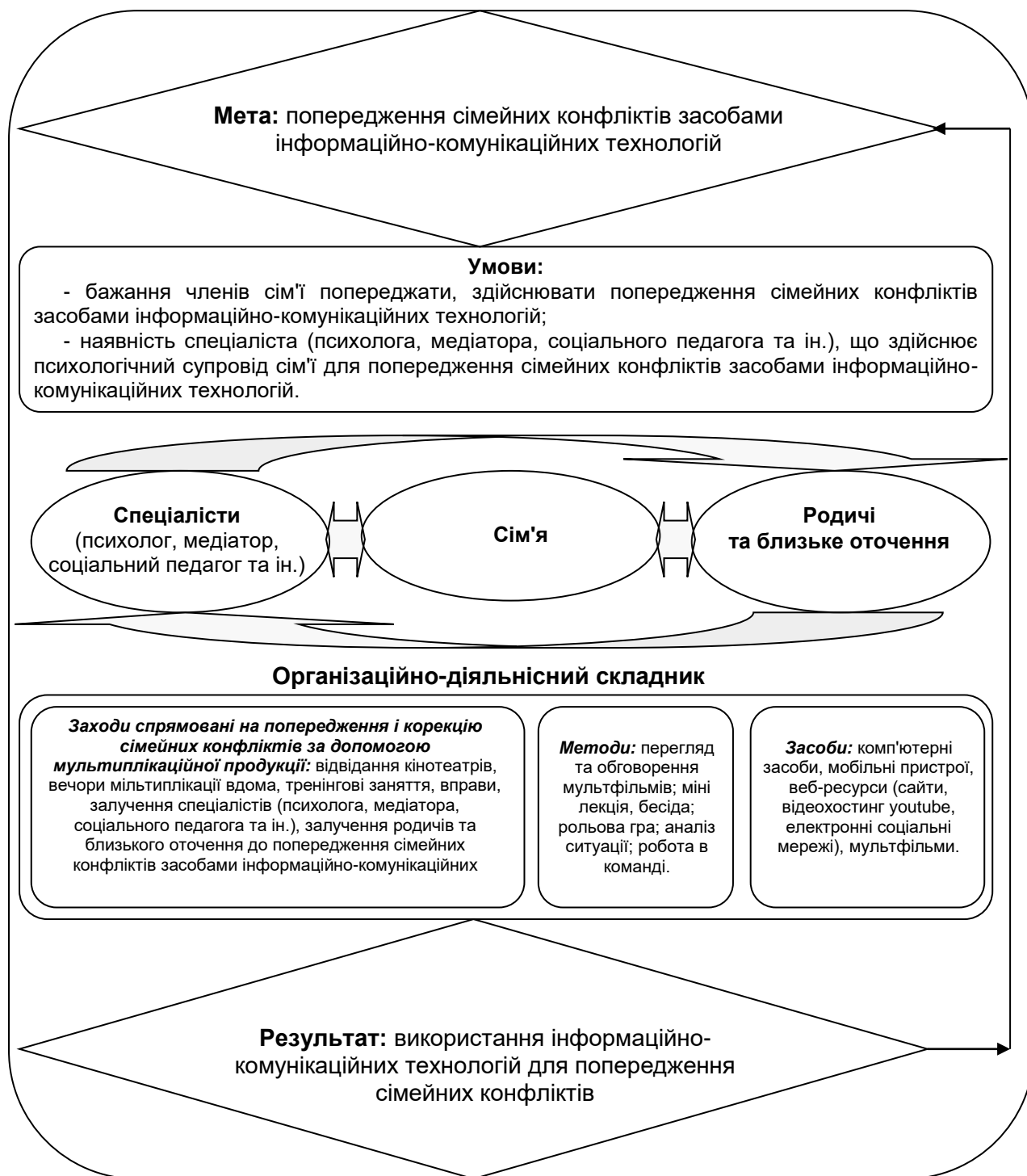

Рис. 3.1. Модель попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій [авторська розробка].

3.2. Програма попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій та перевірка її ефективності

На основі результатів нашого опитування та дослідження методів і форм роботи психолога у сфері попередження та подолання сімейних конфліктів, нами було розроблено методику, а саме програму тренінгу для сімей з дітьми на тему «Попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій», в якому взяло участь 5 подружніх пар (10 осіб) віком від 25 до 45 років (рис. 3.2.), які мають дітей (рис. 3.3.).

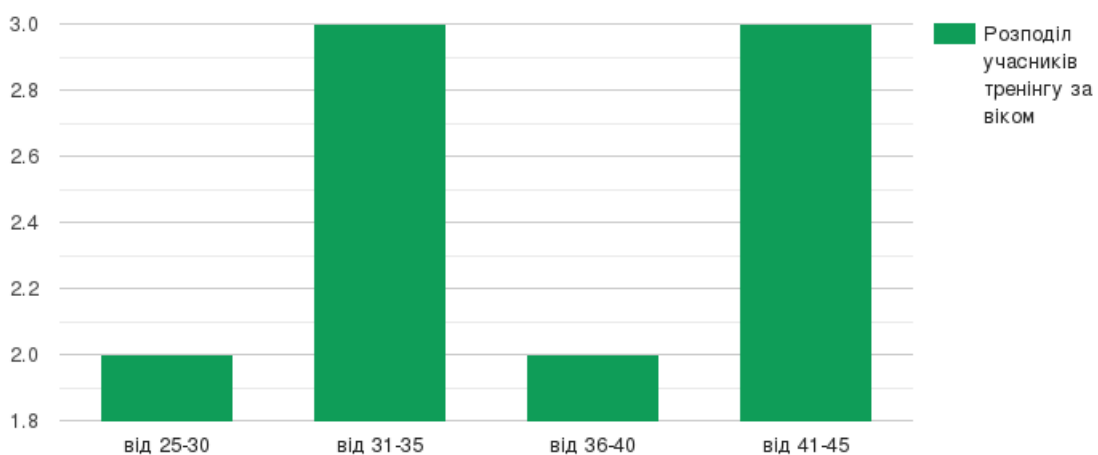

Рис. 3.2. Розподіл учасників тренінгу за віком

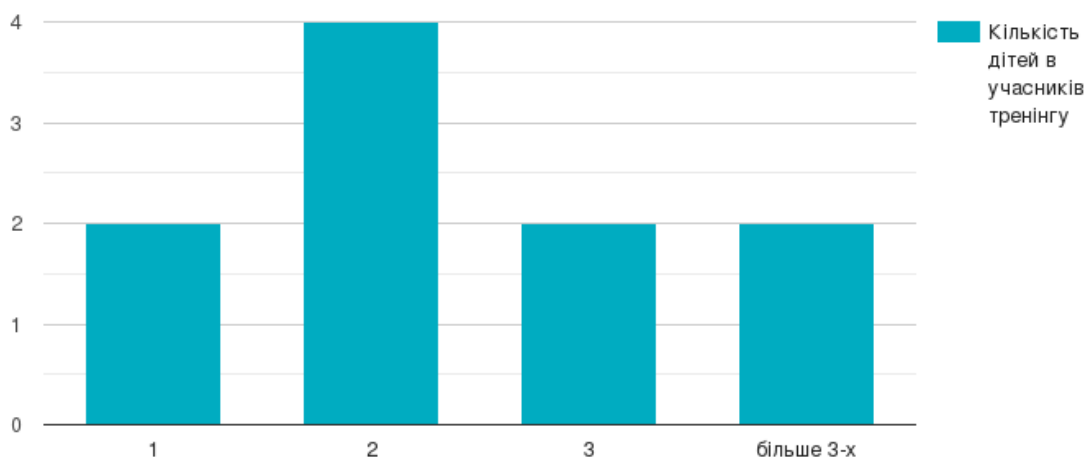

Рис. 3.3. Кількість дітей в сім'ях учасників тренінгу

Програму тренінгу побудовано таким чином, щоб надана інформація закріплювалась через практичні вправи (рольові ігри, роботу в парах, мозковий штурм, метод кейсу тощо). Різноманітність методів, що використовуються в інтерактивних тренінгах, пояснюється особливостями сприйняття чоловіків і жінок, які приймають участь в тренінгу. Під час тренінгу змінюється не тільки поведінка людини, але й шляхом виконання вправ учасники тренінгу: набувають практичні навички, виявляючи відповідні знання та вміння, щодо даної теми; збільшують сприйняття, через розширення розуміння теоретичних питань; змінюють відношення до стереотипного сприйняття стосунків між чоловіком та жінкою; змінюють напрям мовного дискурсу; мислення, дії можуть з тих, що ведуть до упередження, трансформуються до тих, які ведуть до позитивного сприйняття; виникає бажання внести зміни до своєї діяльності, які базуються на гендерній повазі; відслідковується підтримка або пряма допомога з чоловіка/жінки; встановлюється підтримка позитивних змін у діях між учасниками тренінгу [50, с. 17].

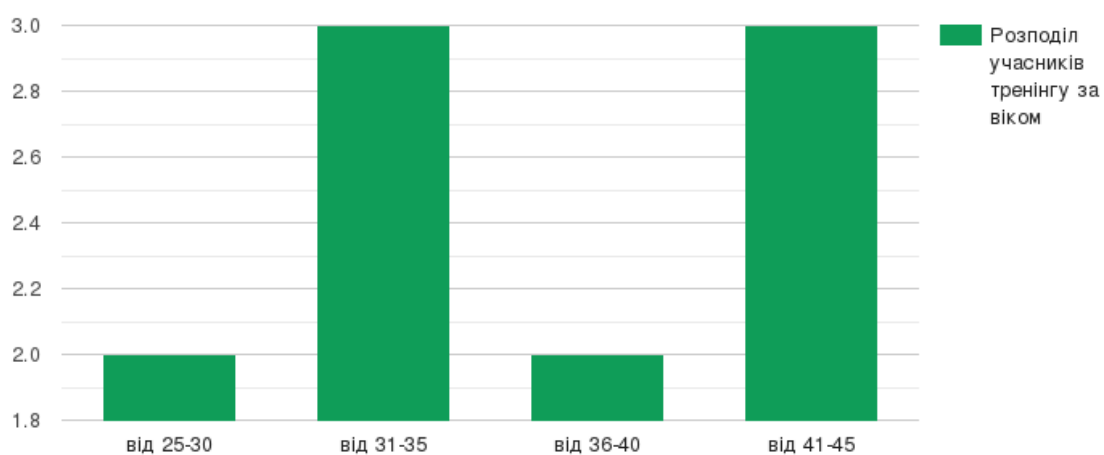

Рис. 3.4. Розподіл учасників тренінгу за віком

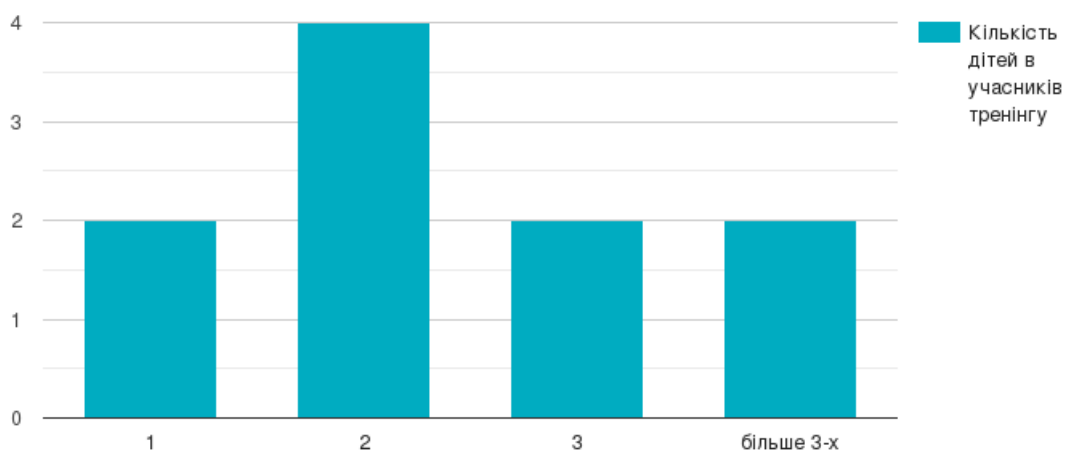

Рис. 3.3. Кількість дітей в сім'ях учасників тренінгу

Програма тренінгу для подружніх пар, які мають дітей

Тема: «Попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій»

1. Вступне слово тренера

Мета: поінформувати учасників тренінгу про поняття сімейного конфлікту та види сімейних конфліктів.

Час проведення: 10-15 хв.

Ресурси: мультимедійна дошка/проектор, ноутбук/комп'ютер, мультимедійна презентація.

Інструкція до проведення: Тренер представляє тему тренінгу та демонструє учасникам мультимедійну презентацію.

2. Вправа на знайомство

Мета: знайомство учасників.

Час проведення: 10 хв.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасникам сісти в коло, і по черзі називати своє ім'я, свою негативну і позитивну рису характеру та своє хобі.

3. Вправа «Очікування учасників»

Мета: визначити очікування учасників, відносно тренінгу.

Час проведення: 10 хв.

Ресурси: фліпчарт, стікери, маркери.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасника на стікерах написати свої очікування відносно тренінгу і прикріпити стікери на фліпчарт чи дошку.

4. Вправа «Визначення правил групи»

Мета: визначення правил в групі.

Час проведення: 10 хв.

Ресурси: фліпчарт, маркер.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасникам визначити правила для групи. Тренер пропонує учасникам визначити перелік правил по яким

далі буде працює група учасників. Під час визначення правил тренер записує на фліпчарті чи дошці правила, які пропонують учасники.

Приклад правил:

- приходити вчасно;
- вимикати мобільні телефони під час тренінгу;
- притримуватися правила «піднятої руки»;
- говорити по черзі не перебиваючи інших;
- бути відвертим тощо.

5. Вправа «Продовжити речення»

Мета: з'ясувати в учасників тренінгу, що для них значить їхня сім'я.

Час проведення: 3-5 хв.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасникам продовжити речення: Моя сім'я для мене.....

Після висловлювань учасників тренер наголошує на важливості кожного члена сім'ї, як незамінної частини, яка є рушійною силою одного великого механізму під назвою «Сім'я».

6. Перегляд фільму «Семья по бистрому»

Мета: визначити ставлення учасників до ролі чоловіка/дружини в сім'ї та їх ставлення до дітей.

Час проведення: 2 год. 20 хв.

Ресурси: проектор, ноутбук/комп'ютер, фільм.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасникам переглянути фільм «Семья по бистрому» (<https://gidonline.io/view/semya-po-bystromu/>). Після перегляду фільму відбувається обговорення.

Запитання для обговорення:

- Чого прагнули Піт і Еллі?
- Чи мали вони підтримку оточуючих, щодо свого рішення всиновити дітей?
- Що на Вашу думку Піт і Еллі робили неправильно по відношенню до дітей?

- Як себе почували діти в прийомній сім'ї? Чому?
- Чого в результаті досягли Піт і Еллі?
- Як би Ви були на місці Піта/Еллі, як би Ви поводити себе з дітьми? Чому?

7. Вправа «Портрет сім'ї»

Мета: створити сприятливі умови для розкриття творчих здібностей учасників тренінгу та з'ясувати ставлення учасників тренінгу до кожного члена їх сім'ї.

Час проведення: 10-15 хв.

Ресурси: папір формату А-4 і маркери/олівці.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасникам намалювати портрет своєї сім'ї і презентувати свій малюнок для всіх та розказати про кожного намальованого члена сім'ї.

8. Вправа «Риси характеру»

Мета: визначити ставлення учасників тренінгу до членів їх сім'ї.

Час проведення: 10-20 хв.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасникам розказати про негативні (глибинно розказати, чому вважає учасник, що це саме негативна риса характеру) і позитивні риси характеру кожного члена його сім'ї (2-3 риси характеру).

9. Перегляд мультфільму «Фердинанд»

Мета: визначити ставлення учасників до їх дітей.

Час проведення: 2 год. 20 хв.

Ресурси: проектор, ноутбук/комп'ютер, фільм.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасникам переглянути мультфільм «Фердинанд» (<http://megamult.net/stuff/ferdinand/3-1-0-1566>). Після перегляду мультфільму відбувається обговорення.

Запитання для обговорення:

- Чого хотів бик (батько Фердинанда)?
- Чого хотів Фердинанд?

- Чи правильно, що батьки часто змушують робити дітей те, чим вони займаються не пропонуючи їм альтернативи? Чому?
- Як би Ви були на місці бика-батька Фердинанда, яку б пораду ви дали своєму синові?

10. Мозковий штурм

Мета: визначити найчастіші причини конфліктів в сім'ї.

Час проведення: 5-10 хв.

Ресурси: дошка/фліпчарт, крейда/маркер.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасникам визначити найчастіші причини конфліктів в сім'ї, як їх так і оточуючих їх сімей. Після висловлювання учасників тренер записує причини конфліктів в сім'ї на дошці/фліпчарті. Після відбувається обговорення та доповнення.

11. Робота в міні-групах

Мета: запропонувати шляхи вирішення конфліктів в сім'ї (чоловічий/жіночий погляд).

Час проведення: 20-30 хв.

Ресурси: фліпчарт/дошка, папір, маркери/ручки.

Інструкція до проведення: Тренер об'єднує учасників у 2 групи: 1-ша група всі жінки, 2-га група всі чоловіки. Тренер дає завдання групі жінок обговорити в групі причини конфлікту, з попередньої вправи та запропонувати шляхи вирішення конфліктів в сім'ї по кожній причині, команді чоловіків таке ж саме завдання та занотувати свої міркування на папері. На обговорення в групі тренер дає 10-15 хв.

Після обговорення в групах тренер пропонує обрати з кожної групи 1-го представника, який зачитає напрацювання групи. Під час зачитування причин виникнення конфліктів в сім'ї та шляхів їх вирішення тренер занотовує на фліпчарті/дошці по черзі спочатку від одної групи потім від іншої. Наприклад причина – різні погляди на виховання дітей, шляхи вирішення: обговорення спільної моделі виховання дітей, залучення

родичів/друзів. По одній причині тренер записує варіанти вирішення від кожної команди.

12. Вправа «Ситуація конфлікту»

Мета: сформувати в учасників уявлення про конфлікт та шляхи його вирішення, сприяти розвитку творчих здібностей учасників.

Час проведення: 15-30 хв.

Ресурси: папір А-4, маркери/ручки/олівці.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасникам уявити будь який конфлікт та намалювати цей конфлікт на папері. Після чого учасники по черзі презентують свій малюнок. Після презентації учасником зображеного на малюнку конфлікту, учасники, за бажанням, можуть запропонувати своє бачення вирішення цього конфлікту. Зі словами..... «Як би зі мною трапилася така ситуація, то я б.....», «В цій ситуації я б вчинив(ла).....».

13. Кейс

Мета: визначити причини конфлікту та запропонувати шляхи їх вирішення.

Час проведення: 10-20 хв.

Інструкція до проведення: Тренер зачитує учасникам 1 проблемну ситуацію та пропонує визначити де в цій ситуації конфлікт та надати рекомендації щодо вирішення цього конфлікту. Після загальне обговорення.

Проблемна ситуація: Молода сімейна пара після народження сина вже тиждень не можуть вирішити як назвати малюка. Чоловік хоче Назаром а дружина Максимом.

14. Вправа «Правила сім'ї»

Мета: створення правил в сім'ї.

Час проведення: 30 хв.

Ресурси: папір формату А-4 і фломастери/олівці.

Інструкція до проведення: Тренер запитує у учасників чи в їх сім'ях є правила. Після тренер пропонує створити орієнтовні правила їх сімей. Подружжя працюють в парі та формують самі свої правила.

Тренер пропонує за бажанням зачитати всій групі свої правила сім'ї.

Приклад правил сім'ї:

- завжди поважати та любити одне одного;
- вміти вислухати того хто говорить, навіть якщо важко;
- вміти прощати;
- підтримувати одне одного і т.д.

15. Рефлексія

Мета: підвести підсумки тренінгу; сприяти підвищенню згуртованості групи, отримати зворотній зв'язок від учасників.

Час проведення: 15-20 хв.

Інструкція до проведення: Тренер пропонує учасникам сісти в коло і по черзі кожному висловитися та відповісти на питання тренера.

Запитання для учасників:

- Чи сподобалася вам наша зустріч?
- Якщо сподобалася, то чим?
- Якщо не сподобалася, то чим?
- Що вам найбільше запам'яталось з нашої зустрічі?

Тренер дякує учасникам за участь!

Для перевірки ефективності нашої методики – програми тренінгу для подружніх пар, які мають дітей на тему: «Попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій», ми провели додаткову діагностику рівня готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Рівні готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (високий, середній, низький) визначали за шкалою діагностики міжособистісних стосунків за С. В. Духновским [19], яка дала можливість нам отримати наступні результати, що подані в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Динаміка рівня готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій до та після проведення програми

Рівень	КГ до програми	КГ після програми	ЕГ до програми	ЕГ після програми
низький	56%	53,5%	51,5%	25,5%
середній	38%	36,5%	35,5%	36%
високий	6%	10%	13%	38,5%

Після отримання результатів повторного опитування учасників нами було виявлено позитивну динаміку ЕГ рівня готовності учасників до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій до та після проведення програми. Учасники які не брали участь у програмі показали: низький рівень готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій – 51,5%, середній рівень готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій показали – 35,5% респондентів та високий рівня готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій показали – 13% опитаних. Після проведення нашої програми високий рівень готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій підвищився до 38,5%, середній рівень готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій 36% та низький рівень рівня готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій знизився до 25,5%.

Отже, можна зробити висновок про те, що проведення нашої програми тренінгу виявилось ефективним, тому, що сприяло підвищенню високого

рівня готовності учасників до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

3.3. Рекомендації щодо попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Погоджуємося з думкою Т. О. Круглої [71], що для успішного розв'язання конфлікту необхідно:

1) бажання обох сторін його вирішити. Але якщо таке бажання буде виявлено хоча б однією із сторін, то й це дасть більше можливостей іншій стороні для зустрічного кроку;

2) зробити перший крок на шляху до розв'язання конфлікту. Це завжди досить складно: кожний вважає, що поступитися повинен інший. Тому готовність до розв'язання конфлікту, виявлена однією із сторін, може зіграти вирішальну роль у розв'язанні конфлікту в цілому [71].

Попередження і вирішення сімейних конфліктів слід розглядати як основні види діяльності щодо управління такими конфліктами. Часто при подоланні сімейних конфліктів користуються послугами посередника.

Попередження сімейних конфліктів залежить від всіх членів сім'ї і, перш за все, від подружжя. При цьому слід мати на увазі, що деякі дрібні сімейні сварки можуть мати позитивну спрямованість, допомагаючи прийти до згоди зі спірних питань і запобігти більш глибокому конфлікту. Але у більшості випадків сімейних конфліктів допускати не слід [19, с. 112].

Основні шляхи попередження сімейних конфліктів залежать від потенційних суб'єктів конфліктної взаємодії (подружжя, батьків, дітей, родичів тощо). З кожного конкретного випадку можна знайти корисні поради в рекомендованій літературі. Назвемо лише найзагальніші шляхи попередження сімейних конфліктів відповідно до соціально-психологічних закономірностей розвитку сім'ї. Такими шляхами є:

- формування психолого-педагогічної культури, знань з основ сімейних відносин (в першу чергу це стосується подружжя);
- виховання дітей з урахуванням їх індивідуально-психологічних і вікових особливостей, а також емоційних станів;
- організація сім'ї на засадах рівноправності, формування сімейних традицій, розвиток взаємодопомоги, взаємної відповідальності, довіри і пошани;
- формування культури спілкування.

Вирішення сімейних конфліктів може бути забезпечене досягненням згоди із спірних питань. Це найсприятливіший варіант подолання будь-яких сімейних конфліктів. Але є і не конструктивні форми подолання таких конфліктів. Прикладом цього може бути припинення контактів з дітьми чи іншими членами сім'ї, позбавлення батьківських прав і т.п. Такі наслідки важким тягарем лягають на батьків або дітей, викликають у них важкі емоційно-психологічні переживання.

Особливою формою подолання подружніх конфліктів є розлучення. Багато чим розлучення приносить звільнення від проблем, що нагромадились. Але часто воно задовольняє інтереси тільки однієї зі сторін і викликає важкі нервово-психічні переживання в іншій [19, с. 113]. Часто розлучення провокує серйозні психічні травми у дітей.

Вирішення сімейних конфліктів складається з п'яти етапів:

1. Дистанціювання/спостереження.

Якщо батьки постійно роблять зауваження своїм дітям або сперечаються один з одним, вони можуть звернутись до цього методу. Потрібно пам'ятати, що у них повинно бути бажання змінити ситуацію та працювати над собою.

На цьому етапі партнери (батько/мати) повинні звільнитись від звичних висловлювань під час проблемної ситуації. Наприклад, перестати робити постійні зауваження: «Знову ти не прибрав за собою, вередуєш, не хочеш робити вчасно» тощо. Щоб поглянути на іншу людину приблизно такою, яка

вона є, і відмовитись від конфліктних форм поведінки на першому етапі потрібно здійснити три кроки: спостереження, припинення критики, відмова від залучення третіх осіб.

Пильне спостереження за конфліктною ситуацією вже здійснює певну допомогу. Близька людина спостерігає, за яких умов виникають розбіжності та сварки. Спостереження викладаються у письмовому вигляді. Це дає можливість поглянути на ситуацію по-новому і почати змінювати свою форму поведінки.

Критика може бути конструктивною, яка сприяє підвищенню самооцінки. Однак постійна критика призводить до негативного розвитку Я-образу, зниження відчуття власної гідності. Це відповідно, призводить до міжособистісних бар'єрів.

Багато конфліктів лише тоді перетворюються на велику проблему, коли до нього залучаються інші люди. Вони приймають одну зі сторін, намагаються давати поради, які можуть налаштувати учасників один проти одного. Конфлікт не зникає не тому, що учасники не можуть його подолати, а тому, що оточуючі люди не можуть про нього забути.

Дистанціювання означає, що людина намагається відійти на відстань, щоб краще побачити іншого. Так відбувається, наприклад, з мандрівником, який лише на відстані може побачити усю гору, в той час як поблизу він бачить лише її схили. На деякий час ми відмовляємось критикувати того, з ким у нас конфлікт. Замість висловлювань критичного характеру займаємось спостереженням: чоловіка, який не знаходить час для спілкування з сім'єю; дитиною, неакуратність і впертість якої викликає у батьків відчай; дружиною, яка не може навести порядок у домі тощо. При цьому може бути досить складно перестати критикувати людину, до якої ставишся досить емоційно, а обмежуватись лише спостереженням. Протилежний учасник інколи вже на цьому етапі може сприйматись з іншої токи зору. Інший учасник може сприйняти зміну ситуації з підозрою та недовірою [75].

2. Інвентаризація. Лише спостереження недостатньо. Потрібно знайти якості людини, які найбільше дратують та призводять до конфлікту, а також позитивні якості людини. Це можна зробити за допомогою опитувальника здібностей людини, де можна записати конкретні позитивні чи негативні ситуації. До здібностей людини, на які спирається позитивна психотерапія належать: пунктуальність, охайність, прагнення до порядку, слухняність, ввічливість, чесність/вірність, справедливість, працьовитість, ощадливість, надійність, любов, терпіння, вміння цінити час, контактність, сексуальність, довіра, віра у себе, надія, сумніви, віра – релігія, впевненість у дії, єдність.

Ця процедура дає можливість побачити не лише негативні якості людини, але й виділити позитивні. «Мій партнер зовсім не такий вже й поганий, як я думала! У нього є безліч позитивних якостей!».

3. Ситуативне схвалення. Тепер можна перейти до того, щоб замість критики свого партнера почати схвалення, якщо, на ваш погляд, він зробив щось хороше і правильне. Схвалення повинне відноситись до конкретної ситуації, не можна просто сказати: «Ти симпатичний, хороший».

Спочатку схвалення як підкріплення відбувається під час обраної позитивної форми поведінки, пізніше – тільки під час кожного другого випадку, третього, четвертого, і нарешті нерегулярно. Можна використовувати: привітливий погляд, посмішку.

Процесу схвалення нерідко загрожує небезпека стати неявним, а, отже, неефективним. Тому варто обрати дві-три найбільш позитивні та негативні якості. При цьому у термін від трьох днів до тижня позитивні здібності у конкретній ситуації будуть хвалити, не критикуючи негативні [75].

4. Вербалізація. Після того, як ви вдало пройшли попередні етапи, можна спробувати перейти до розмови. Лише після того, як буде відновлена атмосфера довіри, можна торкнутись поведінкових дій, які призводять до конфлікту. Розмова починається зі схвалення, згадування якоїсь позитивної ситуації. По-перше, людині доведеться згадати про позитивні якості

партнера; по-друге, створюється атмосфера довіри: партнер відчуває, що його поважають і тому краще сприймає розмову.

Після цього близька людина говорить партнеру про труднощі, які виникли. Він конкретно проговорює, чим незадоволений. Супроводжуючи це прикладами. Таким чином, він не задовольняється лише загальними фразами: «Ти був зі мною не чесним», а згадується конкретна ситуація, яка призвела до образи. Якщо така ситуація стимулює партнера, по відношенню до якого ми проводили попередні етапи, висловити свої образи та претензії, ви спокійно вислуховуєте, не намагаючись виправдатись та дати поради. Така поведінка може бути ознакою готовності до відвертості у розмові. Пізніше він повинен вислухати ваші скарги.

Правила ведення розмови. Обидві сторони називають можливе рішення конфлікту, які записуються. Наприклад, дружина, яка скаржиться, що чоловік не приділяє достатньо часу сім'ї, пропонує обрати дні на місяць, які повністю будуть присвячені сімейним справам.

Чоловік може внести свої пропозиції. Якщо дружину вони не влаштовують, обговорюються нові варіанти. Можна перенести розмову на інший час. Кожного вечора потрібно шукати можливість, щоб поговорити про успіхи та невдачі на шляху до рішення проблеми. Як показує практика, для такої розмови достатньо 15-20 хвилин.

Якщо партнер після першої спроби не йде на розмову, бажаючи випробувати ваше терпіння та серйозність намірів, через деякий час спроба повторюється. При цьому ситуативне схвалення та відсутність критики не припиняється [75].

5. Розширення цілі. Порушення стосунків між партнерами часто призводить до певних обмежень. Наприклад, дитині забороняють гратись з ровесниками, дружина після постійних суперечок з чоловіком з приводу його байдужості до побутових проблем, поведінки дитини, може перенести на сексуальні стосунки.

Розширення цілі означає те, що ви починаєте робити речі, які не могли робити через виснажливі конфліктні ситуації; шукаєте нові заняття і цілі для себе та свого партнера, теми для розмови. Наприклад, людина не лише сидить за письмовим столом, але й ходить на прогулянку, займається спортом; вона не лише приносить себе у жертву домашньому господарству, але й читає книги, відвідує концерти тощо. Передумовою цього є те, що учасники конфлікту навчилися розмірковувати про власні бажання та висловлювати їх [46].

Мультиплікаційна продукція як засіб попередження і корекції сімейних конфліктів

Нині мультиплікаційна продукція заповнила серця не тільки маленьких глядачів, але й їх батьків. Відомим фактом є те, що мультиплікаційна продукція – це вид кіномистецтва, який створюються шляхом зйомки послідовних фаз руху мальованих або об'ємних об'єктів. Мультфільми не ґрунтуються на фотографічній фіксації реальної дійсності, фантастика для них це художній задум. Сучасні мультфільми будують особливу художню умовну форму відображення реальності, вони мають виразні засоби для зображення фантастичних подій і дій героїв, що так приваблює юних глядачів.

Неможливо уявити собі життя сучасної дитини без гаджетів, мультфільмів, які є найулюбленішими та найпоширенішими елементами її довкілля, що за впливовістю на свідомість можуть в багатьох випадках позмагатися навіть із батьками та іншими значимими чинниками виховного впливу [11, с. 105]. Саме мультфільм став сьогодні для дитини одним із основних носіїв і трансляторів уявлень про світ, відносини між людьми і норми їхньої поведінки. Вони стають темою для обговорення в групі однолітків, сюжетом гри і засобом залучення дитини до культури [56, с. 7].

Еволюція візуального екранного образу в першу чергу пов'язана із специфікою технічних пристроїв показу і обробки зображень. Як відзначає І. Зубавіна, «процес відбувається за симетричною параболою – від

фотографічної достовірності технічно недосконалих зображень, через різноманітні суб'єктивовані перетворення, (...) до нової достовірності, отриманої шляхом цифрової фіксації довкілля» [22, с. 205].

Таким чином, головними у екранному мистецтві стають не функціональні можливості технічних пристроїв, а духовно-ціннісні орієнтири твору – образи героїв [53].

Образ – це відносно усталений конструкт, який є змістовно та емоційно наповненою мисле формою, що має як узагальнені, так і специфічно конкретні риси. Набуваючи відносної незалежності від свого фону (мультиплікаційного сюжету), образ набуває ознак збірності [36, с. 18].

Образність дитячого сприйняття породжує специфічні механізми інтерпретації дітьми мультиплікаційних сюжетів. Опосередковуючи взаємодію дитини з мультиплікаційним продуктом, образність є тим конструктом, який формує сутнісну основу мультфільму. Саме завдяки специфічно «дитячій» образності мультфільм є не лише жанром кіномистецтва, а й засобом особистісного розвитку малюка [3].

Провідними характеристиками дитячої образності визначаємо:

- цілісність – проявляється через здатність дитини сприймати мультфільм як єдине неподільне ціле;
- циклічність – в процесі перегляду дитина часто повертається до попередніх або початкових етапів розгортання сюжету;
- спонтанність – характеризується виникненням раптових емоційно забарвлених висловлювань, вербальних порівнянь, описів тощо, як можуть бути пов'язані з демонстрованим сюжетом, а можуть бути і сторонніми стосовно тематично-змістового чи персонажного складників мультфільму;
- деталізованість – схильність дитини підмічати несуттєві і другорядні деталі змісту, сюжету чи персонажів мультфільму;
- фрагментованість – на противагу цілісності, дитина здатна виокремлювати окремі аспекти трансльованого мультиплікаційного сюжету і

визначати їх в якості провідних для себе, тобто таких, що викликали у неї найбільший інтерес чи захоплення і потребують подальшого обговорення;

- яскравість – підкреслює одну із визначних здатностей дитини сприймати оточуючу дійсність у певних барвах. Так же, як з самого народження малюка найбільше приваблюють яскраві предмети, у мультиплікаційному сюжеті найбільш цінним є саме яскравий стиль подачі, що проявляється і в кольоровості зображуваного, і в виразності змістового;

- емоційність – визначає одну з провідних особливостей переданого засобами мультиплікації сюжету, і полягає у емоційній забарвленості, емоційній насиченості та емоційній спрямованості трансльованого сюжету.

Значна роль у здатності дитини сприймати образи-персонажі мультфільму належить емпатії. Дитина у більшій мірі спроможна захопитися думками та переживаннями героїв, якщо спроможна співпереживати подіям на екрані, реагувати на поразки і здобутки персонажів, проймається настроєм мультиплікаційного твору [41].

Одним з провідних завдань образів-персонажів мультиплікаційних творів повинно бути, на наш погляд, спрямування глядачів на прекрасне, виховання зневаги до потворного. Це є результатом спрямованого виховання у маленьких глядачів культури почуттів і переживань, що є основою художньо-естетичного сприйняття та морально-етичного засвоєння художнього, зокрема мультиплікаційного, твору.

Якщо розглядати перегляд мультиплікації як одну з форм діяльності дітей, то її активна форма передбачає включення сприйнятої інформації в актуальні для дітей види діяльності (відповідно до вікових особливостей кожного етапу розвитку) – спілкування, гру, творчість тощо. Тому важливо, щоб переглянуті мультфільми знаходили предметно-сміслову реалізацію у якій-небудь формі повсякденної діяльності дітей, переважно у грі. Така форма реалізації дітьми отриманої з мультфільму інформації свідчить про її прийняття та засвоєння маленьким глядачем, а отже, може бути застосована для цілеспрямованої роботи з дітьми [34].

Цілеспрямована робота по розвитку і вихованню дітей засобами мультфільмів відбувається шляхом навчання дітей типізації персонажів: уміння зіставляти героїв мультфільмів з виділенням спільних та відмінних рис персонажів, вчинків, характерів героїв.

Уміння систематизації і класифікації образів-персонажів допомагає сприймати мультиплікаційні образи не як яскраві рухливі картинки, а змістовно та смислово наповнені символи. Таким чином дитина відчуває, що герої мультфільму є носіями відповідних рис, цінностей, моралі.

Емпатуючи, маленький глядач переймає ті переживання, які виражає герой мультфільму на відповідні ситуації і події. Відповідно до цього формуються моделі поведінки дитини у схожих життєвих ситуаціях, в яких вона, найбільш вірогідно, реагуватиме саме так, як засвоювала з мультиплікаційних сюжетів. У цьому механізмі – найбільша розвивально-виховна сила та, поряд із цим, найбільша небезпека мультиплікаційних продуктів. Адже досвідом перегляду мультиплікації обумовлюється як конструктивна, так і деструктивна поведінка малюків.

Визначимо основні характеристики мультфільмів і мультиплікаційних образів, які чинять сприятливо впливають на дитячу глядацьку аудиторію:

- сюжет мультфільму доцільно подавати у ігровій формі, що супроводжується позитивними емоціями;
- образи персонажів – яскраві, емоційні;
- музичне супроводження, що підкреслює емоційно-ціннісне забарвлення мультфільму;
- наявність як «дорослих» персонажів, так і героїв-«дітей» (подається приклад взаємодії дітей і дорослих у реальному житті);
- поєднання протилежних характерів (помірковані, серйозні герої, та активні, безтурботні тощо). Радикально різні образи-персонажі полегшують співставлення позитивних та негативних рис, поведінкових паттернів;

- інформація, присутня у мультфільмі, не повинна бути суперечливою (визначена змістовно-моральна лінія повинна бути чітко дотримана, а також підкріплюватися прикладами на основі сцен з мультфільму);

- ненав'язливість моралі мультфільму (відверте моралізаторство лише шкодить цілісному засвоєнню дитиною моральних норм та цінностей, стимулюючи звичку поверхневого демонстрування малюком соціально бажаних форм поведінки).

Важливо враховувати, що мультфільм не може створюватись виключно режисерами, сценаристами і операторами. Над створенням мультфільму для дітей мають працювати психологи, педагоги, професійні художники, композитори та актори. Спрямованість мультиплікації як жанру кіномистецтва повинна мати чітку мету – розвиток дитячої особистості, формування у дитини почуття довіри до світу, захищеності, і водночас власної відповідальності [54].

Сюжет більшості мультфільмів на перший погляд простий і наївний, але часто він ховає в собі досить серйозні, можна навіть сказати, філософські теми. Хід сюжетного повороту подій та поведінки героїв, нашоєму глядачів на роздуми.

Велику популярність сьогодні мають телевізійні та Інтернет канали, які постійно транслюють мультиплікаційні фільми. Батькам зручно, увімкнути один мультиплікаційний канал, зайнявши дитину на певний проміжок часу для вирішення своїх справ, не замислюючись над тим, який вплив вони здійснюють на дитину [24].

Мультиплікаційна продукція є певним віртуальним полем для розвитку фантазії дітей, виступаючи потужним засобом впливу на них через їх зорові і слухові аналізатори. Мультфільми приваблюють молодших школярів цікавими образами героїв, дії яких підкріплюються музичним супроводом і постійною зміною декорацій [23].

М. В. Сітцева виділяє такі основні характеристики мультиплікаційної продукції:

- казковий сюжет, доступний для розуміння;
- насиченість яскравими образами, кольорова виразність;
- лаконічність подачі та динамічність розгортання сюжету;
- простота та легкість сприйняття дитиною тощо [53].

Використовуючи мультиплікаційну продукцію як засіб формування соціальної компетентності молодших школярів, потрібно заздалегідь підготувати і налаштувати учнів на перегляд обраного мультфільму, продумати питання для обговорення дій героїв і т.д., цим самим створивши сприятливі умови для формування соціальної компетентності учнів [23].

Погоджуємося з думкою М. П. Лещенко, що у процесі обговорення проблемних сюжетних ситуацій з'ясовується точність вражень, отриманих в результаті перегляду мультфільму. Кульмінаційним моментом є визначення впливу який здійснює мультфільм на молодшого школяра, переносячи не рідко реальні людські стосунки у сферу спотворених уявлень [38].

Герої в мультиплікаційних фільмах виступають в яскравих образах, цим самим приваблюючи молодших школярів. Учні, після переглянутих мультфільмів, зазвичай ототожнюють себе з героями ставлячи їх собі за приклад для наслідування, тому вчителям і батькам потрібно завжди роз'яснювати учням зміст всіх переглянутих ними мультфільмів, навіть якщо зміст якого, на перший погляд, здається позитивним і не вбачає загрози для здоров'я школярів.

Н. Гавриш і Г. Клокова серед негативних моделей поведінки, які можуть унаслідуватися молодшими школярами виокремлюють: надлишок агресії та насильства на екрані, здатність героїв неодноразово воскресати, що може порушувати у дітей інстинкт самозбереження; наділення жінки чоловічими рисами характеру і навпаки, що може порушувати гендерні стереотипи, що засвоюються дітьми; повна безкарність, що сприяє формуванню стереотипу вседозволеності; відсутність чіткої межі між добром і злом, що утруднює укріплення дитини в моральних принципах [11, с. 107].

Герої мультфільму можуть стати для дитини втіленням доброти, сміливості, щедрості, чуйності та інших цінних людських якостей. При цьому не обов'язково у фільмі повинні бути однозначно позитивні герої. Якщо який-небудь персонаж робить негідний вчинок, він повинен зрозуміти свої помилки або отримати осуд з боку інших персонажів і авторів фільму. Дуже важливо, щоб позитивні персонажі демонстрували конструктивні способи вирішення конфліктів, давали дітям приклад толерантності і поваги до інших [56, с. 8].

Їх реакція дітей на переглянуте може бути відображена у різних мистецьких формах: драматичній, оповідній, віршованій тощо [38]. Варто виділяти позитивні риси характеру героїв мультфільмів, пропонуючи учням намалювати/повторити/програти їх дії таким чином формуючи соціальну компетентність у молодших школярів.

Мультфільми відіграють велику роль у вихованні молодого покоління. Мультиплікаційна продукція є одним із засобів соціалізації дітей, тому використання батьками цієї продукції з дітьми дозволить їм визначити і засвоїти правила поведінки прийняті в суспільстві, таким чином формуючи їх соціальну компетентність, при умові контролю за переглядом мультфільмів з ретельним роз'ясненням їх змісту дитині.

Мультиплікаційна продукція відіграє значну роль у попередженні і корекції сімейних конфліктів.

Подружжя/батьки вважають, що мультфільми можуть впливати тільки на дітей. Насправді мультфільми бувають різні, наприклад такі мультфільми, як «Сімпсони» та «Гріффіти» взагалі не бажано показувати дітям. А для подружжя/батьків перегляд зазначених вище мультфільмів можуть допомогти у вирішенні сімейних конфліктів.

Висновки до розділу 3

Отже, можна зробити висновок про те, що проведення нашої програми тренінгу виявилось ефективним, тому, що сприяло підвищенню високого рівня готовності учасників до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Нині мультиплікаційна продукція заповнила серця не тільки маленьких глядачів, але й їх батьків. Відомим фактом є те, що мультиплікаційна продукція – це вид кіномистецтва, який створюються шляхом зйомки послідовних фаз руху мальованих або об'ємних об'єктів. Мультфільми не ґрунтуються на фотографічній фіксації реальної дійсності, фантастика для них це художній задум. Сучасні мультфільми будують особливу художню умовну форму відображення реальності, вони мають виразні засоби для зображення фантастичних подій і дій героїв, що так приваблює юних глядачів.

Визначимо основні характеристики мультфільмів і мультиплікаційних образів, які чинять сприятливо впливають на дитячу глядацьку аудиторію.

- сюжет мультфільму доцільно подавати у ігровій формі, що супроводжується позитивними емоціями;
- образи персонажів – яскраві, емоційні;
- музичне супроводження, що підкреслює емоційно-ціннісне забарвлення мультфільму;
- наявність як «дорослих» персонажів, так і героїв-«дітей» (подається приклад взаємодії дітей і дорослих у реальному житті);
- поєднання протилежних характерів (помірковані, серйозні герої, та активні, безтурботні тощо) радикально різні образи-персонажі полегшують співставлення позитивних та негативних рис, поведінкових паттернів);
- інформація, присутня у мультфільмі, не повинна бути суперечливою (визначена змістовно-моральна лінія повинна бути чітко дотримана, а також підкріплюватися прикладами на основі сцен з мультфільму);

- ненав'язливість моралі мультфільму (відверте моралізаторство лише шкодить цілісному засвоєнню дитиною моральних норм та цінностей, стимулюючи звичку поверхневого демонстрування малюком соціально бажаних форм поведінки).

З метою попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій універсальна модель попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, яка може бути використана при попередженні різних сімейних конфліктів (між подружжям, між батьками та дітьми, між подружжям та родичами, між дітьми та родичами).

ВИСНОВКИ

Отже, сімейні конфлікти – це протиборство між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно направлених мотивів і поглядів. Сімейні конфлікти мають свої особливості, врахування яких необхідне при попередженні і подоланні таких конфліктів.

Відповідно до мети та завдань нашого дослідження нами було:

1. Визначено теоретичні засади дослідження сімейних конфліктів.

Конфлікт – це зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів двох або кількох людей. В основі будь якого конфлікту лежить ситуація, що має суперечливі позиції сторін з будь-якого приводу, протилежні цілі або засоби їх досягнення тощо

Сімейний конфлікт зазвичай має форму міжособистісного конфлікту, в основному який носить негативний характер та часто призводить до сімейної дезадаптації.

Конфлікти в сім'ї зазвичай пов'язані з прагненням подружжя задовольнити свої потреби або створити умови для їх задоволення без урахування інтересів інших членів сім'ї. Іноді демонстрована поведінка маскує справжні почуття й уявлення про конфліктну ситуацію і один про одного. Наприклад, за грубими зіткненнями подружжя можуть ховатися прихильність і любов, а за нещирою ввічливістю емоційний розрив.

Закономірності шлюбно-сімейних відносин дозволяють прогнозувати перспективу їх розвитку. Позитивні прогнози для перспективи шлюбних відносин мають місце при подібності таких якостей у характері обох партнерів, як комунікабельність, довірливість, самостійність. Негативні прогнози висуваються при подібності таких якостей у характері обох партнерів, як домінантність, емоційна скупість, критичність, замкненість, невірноваженість.

Об'єктивними причинами подружніх конфліктів є кризи розвитку сім'ї. Вирізняють кризи закономірно залежні від тривалості існування сім'ї, які виявляються з більшою чи меншою гостротою у всіх сім'ях. Інший різновид сімейних криз має необов'язковий характер і залежить від індивідуальної історії

існування сім'ї. Причини таких криз: вікові особливості партнерів, різкі зміни обставин життя, потрясіння (переїзд, хвороба, зменшення бюджету, смерть, народження дитини). При аналізі сімейних конфліктів, особливо подружніх, важливо враховувати закономірні кризові періоди в розвитку сім'ї. Їх періодизація має наступний вигляд.

2. Досліджено психологічні умови попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Для здійснення емпіричного дослідження нами було використано наступні методики:

➤ Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (за Ю. Є. Альшиною та Л. Я. Гозман), за допомогою якої ми визначили найбільш конфліктні сфери сімейних стосунків. Опитування яка передбачало фіксований порядок запитань – заочне опитування.

➤ Шкала діагностики міжособистісних стосунків (за С. В. Духновским).

➤ Методика К. Томаса «Спосіб реагування у конфлікті» (адаптована Н. В. Гришиною), яка містить 30 пар суджень.

У загальну вибірку нашого дослідження увійшло 32 особи (16 – подружніх пар), віком від 26-60 років. Переважна більшість опитаних була віком від 25 до 45 років.

На основі даних емпіричного дослідження ми виокремили проблему попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, необізнаність опитаних щодо урегулюванням конфліктів у їх сім'ях.

3. Розроблено модель попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

З метою попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій нами була розроблена універсальна модель попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, яка може бути використана при попередженні різних сімейних конфліктів (між подружжям, між батьками та дітьми, між подружжям та родичами, між дітьми та родичами).

4. Розроблено методику попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій та експериментально перевірено її ефективність.

Нами було розроблено методику, а саме програму тренінгу для сімей з дітьми на тему «Попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій», в якому взяло участь 5 подружніх пар (10 осіб) віком від 25 до 45 років.

Для перевірки ефективності нашої методики – програми тренінгу для подружніх пар, які мають дітей на тему: «Попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій», ми провели додаткову діагностику рівня готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Рівні готовності до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій (високий, середній, низький) визначали за шкалою діагностики міжособистісних стосунків (за С. В. Духновским).

Відтак, можна зробити висновок про те, що проведення нашої програми тренінгу виявилось ефективним, тому, що сприяло підвищенню високого рівня готовності учасників до попередження сімейних конфліктів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеев В. С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. Изд-во МГУ. Москва, 1990. 240 с.
2. Алфьорова З. І. Термінологічні ігри щодо візуальних мистецтв. Мистецтвознавство України : зб. наук. пр. / Акад. мистец. України, Ін-т пробл. сучас. мистец. Київ, 2009. Вип. 10. С. 166 – 170.
3. Аромштам М. С. Дети смотрят мультфильмы : психолого-педагогические заметки. Практика «производства» мультфильмов в детском саду. Москва, 2006. 32 с.
4. Бабосов Е. М. Конфликтология : учеб. Пособие. ТетраСистемс, Минск, 2001. 464 с.
5. Биков В. Ю. Модели організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ, 2009. 684 с.
6. Битянова М. Р. Социальная психология : наука, практика и образ мыслей : учеб. Пособие. ЗКСМО-Пресс. Москва, 2001. 576 с.
7. Бондаровська, В. Стадії розвитку сім'ї. Види сімейних конфліктів. // Психологічна допомога сім'ї / Упоряд. Т. Гончаренко. П86 Вид. дім «Шкіл. світ» : Вид. Л. Галіцина. Київ, 2005. С. 12–15.
8. Будинайте. Г. Л. Основные принципы психотерапевтической работы с супружеской парой в ситуации развода. Системная психотерапия супружеских пар. Когито-Центр. Москва, 2012. 342 с.
9. Будинайте. Г.Л., Коган-Лернер Л.Б. Особенности восприятия ребенком 6-8 лет структуры семьи в ситуации развода. «Консультативная психология и психотерапия», № 2 (69), 2011. С. 91 – 111.
10. Варга А. Я. Системная семейная психотерапия. Краткий лекционный курс. Речь. СПб. 2001. 289 с
11. Гавриш Н. В., Клокова Г. А. Вплив мультфільмів на формування моральної свідомості у дітей. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. Ч. II. № 13 (272). С. 103 – 110.
12. Громова О. Н. Конфликтология : курс лекций. Ассоциация авторов и

издателей «Тандем»; ЗКМОС. Москва, 2001. 320 с.

13. Гозман Л.Я. Психология эмоциональных отношений. Москва, 1987.

14. Гозман Л.Я. Социально-психологические исследования семьи: проблемы и перспективы. *Психологический журнал*. № 4. Москва, 1991.

15. Годлевська К. В. Використання мультимедіа технологій для розвитку обдарованих дітей молодшого шкільного віку. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012 (31). С. 87 – 90.

16. Гришина Н. В. Психология конфликта. 2-е изд. Питер, 2008. 544 с.

17. Джелалі В. О. Психология вирішення конфліктів. Харків-Київ, 2006. 320 с.

18. Дмитрієв А., Кудрявцев В., Кудрявцев С. Введення в загальну теорію кон-фліктів. Москва, 1993. 62 с.

19. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління : Навчальний посібник. Київ, 2005. 456 с.

20. Ємельяненко Л. М., Петюх В. М., Торгова Л. В., Гриненко А. М. Конфліктологія : навч. посібник. КНЕУ. Київ, 2005. 315 с.

21. Задачин В. М., Конюшенко І. Г. Моделювання систем : конспект лекцій. Харків, 2010. 268 с.

22. Зубавіна І. Метаморфози статусу «реального» в кінематографі доби цифрових технологій. Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки (Мистецькі обрії) : зб. наук. пр. / Ін-т пробл. сучас. мистец. НАМ України. Київ, 2008. № 10. С. 205 – 219.

23. Коваленко В. В. Про використання мультиплікаційних фільмів у роботі з молодшими школярами / II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Наукова молодь – 2014». URL : http://conf.iitlt.gov.ua/Images/Files/tezu%20Kovalenko_111_1418766985_file.doc. (дата звернення 22.10.2020).

24. Коваленко В. В. Сучасна мультиплікаційна продукція, як засіб

формування соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан досягнення перспективи розвитку», 2015. URL : <http://conference.ikto.net/-public/assceted/> (дата звернення 22.10.2020).

25. Конфліктологія : навч. посібник / за ред. Л. М. Герасіної. Право. Харків, 2002. 256 с.

26. Конфліктологія : підручник / за ред. Г. В. Гребенькова. Магнолія. Львів, 2011. 229 с.

27. Конфликтология : учебник / под. ред. О. З. Муштука. 2-е изд. МФПА. Москва, 2011. 320 с.

28. Конфликтология : учебник / под ред. В. П. Ратникова. 2-е изд. ЮНИТИ-ДАНА. Москва, 2007. 511 с.

29. Корнелиус Х. Выиграть может каждый / Х. Корнелиус, Ш. Фэйр. Стрингер. Москва, 1992. 256 с.

30. Кравець В. П. Психологія сімейного життя : навч. пос. Част. II. – Тернопіль, 1995. 696 с.

31. Криченко Е. В., Терехин В. А. Психологические аспекты качества семейно – брачных отношений. *Прикладная психология*. № 5. 1999. С. 63–74.

32. Кругла Т. О. Сімейний конфлікт : причини виникнення, попередження, врегулювання : веб-сайт. URL : ojs.tdmu.edu.ua (дата звернення: 19.11.2020).

33. Кугтер П. Любовь. ненависть, зависть, ревность. Психоанализ страстей. перевод с немецкого. С. С. Ланкова. СПб. Б.С.К, 2004.

34. Ласманис А. Телевидение в воспитании детей : анализ исследований : веб-сайт. URL : <http://edumedia.iatp.by/lasmanis2.htm> (дата звернення 03.10.2020).

35. Левкович В., Зуськова О. Методика диагностики супружеских отношений. *Вопросы психологии*. № 4. 1987. С. 128 – 134.

36. Лейзеров Н. Л. Образность в искусстве. Москва, 1974. 208 с.

37. Леонов Н. И. Психология делового общения : учебное пособие.

Воронеж, 2002. 216с.

38. Лещенко М. П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання. 2-ге вид., доп. Київ, 1996. 192 с.
39. Ликсон Ч. Конфликт. СПб. : Питер Паблишинг, 1997. 160 с.
40. Лучинкина А. И. Модель Интернет-социализации личности. *Электронный периодический научный журнал*. 2014. № 13. С. 188-193. URL : http://sci-article.ru/number/09_2014.pdf (дата звернення 23.10.2020).
41. Мелкозерова Е. В. Возможности мультипликации как вида современного искусства при обучении и воспитании дошкольников. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. 2008. № 6. URL : <http://jurnal.org/articles/2008/ped27.html> (дата звернення 14.11.2020).
42. Обозова Н. Н. Психология конфликта и способы его разрешения Центр приклад. Психологи. Л., 1991. 45 с.
43. Олифиревич Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. Семейные кризисы: феноменология, диагностика, психологическая помощь. Москва, 2005.
44. Орлянський В. С. Конфліктологія : підручник. Освіта. Київ, 1995. 294с.
45. Петрунько О. Діти і медіа : соціалізація в агресивному медіа середовищі : монографія. Полтава, 2010. 480 с.
46. Пезешкиан Н. Психотерапия повседневной жизни. Речь. СПб. 2004. 288 с.
47. Пінчук О. П. Проблема формування ІК-компетентності учнів у відкритому інформаційно-освітньому середовищі : аспект використання електронних соціальних мереж у навчанні. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. №8. 2016, С. 4-10.
48. Пірен М. І. Конфліктологія : підручник. МАУП. Київ, 2003. 350 с.
49. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие. Самара, 2001. 672 с.
50. Рівні права та рівні можливості чоловіків та жінок : веб-

сайт. URL: <http://gutszn.kr-admin.gov.ua/rivnist/gender1.pdf> (дата звернення: 09.10.2020).

51. Роджерс К. Психология супружеских отношений. Москва, 2002.

52. Сімейні конфлікти : веб-сайт. URL : <https://studfile.net/preview/-1862459/page:5/> (дата доступу 08.11.2020).

53. Сітцева М. В. Роль мультиплікації у розвитку дитини в умовах інформаційного суспільства / Матеріали Міжнар. науково-практичної інтернет-конф. URL : <http://www.inforum.in.ua/conferences/12/2/12>. (дата звернення 25.10.2020).

54. Сітцева М. В. Художня образність у мультиплікації як засіб морального виховання дітей. URL : <https://www.psyh.kiev.ua/%D0%A1> (дата звернення 25.10.2020).

55. Скібіцька Л. І. Конфліктологія : навчальний посібник. Київ, 2007. 384 с.

56. Слободянюк А. В., Андрущенко Н. О. Психологія управління та конфліктологія : навч. посібник. Вінниця, 2010. 120 с.

57. Смирнова Е. О., Соколова М. В. Психолого-педагогическая экспертиза мультфильмов для детей и подростков. *Культурно историческая психология*. 2014. Т. 10. № 4. С. 4 – 11.

58. Собчик Л. Н. Диагностика межличностных отношений : метод. руководство. Методы психологической диагностики. МКЦ. Москва, 1990. 48 с.

59. Тадаєва А. В. Кіберсоціалізація як складова соціалізації дітей молодшого шкільного віку в умовах інформаційного суспільства. *Вісник Харківської державної академії культури* : зб. наук. праць ; відп. ред. В.М. Шейко. ХДАК. Харків, 2014. Вип. 42. С. 242 – 249.

60. Тищенко О. О. «Використання процедури медіації у вирішенні сімейних конфліктів». Магістерська дисертація за спеціальністю 054 Соціологія. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кафедра соціології. Київ, 2018. 93 с.

61. Фигдор Г. Дети разведенных родителей между травмой и надеждой. Психоаналитическое исследование. Наука. Москв.,: 1995.
62. Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору : посібник / за заг. ред. Бикова В. Ю., Овчарук О. В. ; Ін-т інформ. технол. і засобів навч. НАПН України. Київ, 2014. С. 122 – 138.
63. Фурман А. В., Гірняк А. Н., Гірняк Г. С. Психодидактика проектування навчально-книжкових комплексів для студентів ВНЗ : монографія. ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ». Тернопіль, 2012. 328 с.
64. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування : навч. посібник. ВД «Професіонал» Київ, 2004. 304 с.
65. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів : навч. посібник. Кондор, Київ, 2004. 172 с.
66. Шевчишена О. В. Психологічні чинники виникнення та профілактика конфліктів у молодій сім'ї : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2009. 22 с.
67. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений : курс лекций. ЭКСМО Пресс. Москва, 2000. 501 с.
68. Ahrons, Constance. *We're Still Family*. Harper Collins. New York, 2004. 281 p.
69. Habib K., Soliman T. Cartoons' Effect in Changing Children Mental Response and Behavior. *Open Journal of Social Sciences*. 3 (2015). P. 248-264. – URL : <http://dx.doi.org/10.4236/jss.2015.39033>.
70. Partnership Families : Building the Smallest Democracy at the Heart of society. *Occasional Papers Series*, № 6, United Nations. 1993. 36 p.
71. Sandler, I.N.; Tein, J.-Y.; West, S.G. Coping, Stress, and Psychological Symptoms of Children of Divorce: a Cross-sectional and Longitudinal Study. / *Child Development*. Vol. 65, № 6, 1994. P. 1744–1763. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1131291>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях»

Методика представляє собою тест-опитувальник, який містить опис 32 ситуацій подружньої взаємодії, які носять конфліктний характер.

Як відповідь респондентам пропонується шкала можливих реакцій на певну ситуацію, в яку закладено дві ознаки: активність чи пасивність реакції і згоду або незгоду з партнером (стороною в конфлікті). Лівий полюс шкали - активне вираження незгоди, що не згідне нейтральне ставлення, пасивне вираження згоди і, нарешті, правий полюс - активне вираження згоди. Розподілам шкали приписуються значення в балах відповідно від "-2" до "+2".

Шкала відповідей:

-2: Категорично не згодна (не згоден) з тим, що він (вона) робить і говорить у даній ситуації; активно висловлюю незгоду і наполягаю на своєму.

-1: Не згодна (не згоден) з тим, що він (вона) робить і говорить у даній ситуації, демонструю своє невдоволення, але уникаю обговорення.

0: нічого не задумую, не висловлюю своє ставлення, чекаю подальшого розвитку подій.

1: загалом згоден (а) з тим, що говорить він (вона), але не вважаю за необхідне висловлювати своє ставлення.

2: повністю згоден (а) з тим, що він (вона) робить і говорить у даній ситуації, активно підтримую його (її) і схвалюю.

Тестовий матеріал для чоловіків (жінок)

1. Ви запросили своїх родичів у гості. Дружина (чоловік), знаючи про це, несподівано пізно повернулася (повернувся) додому. Вас це засмутило і після того як гості пішли Ви висловлюєте дружині (чоловікові) своє засмучення, а вона (він) не може зрозуміти причини невдоволення. Ви ...

2. Дружина (чоловік) давно обіцяла (обіцяв) зробити дещо по будинку і знову нічого не зробила. Ви ...
3. Ви довго стояли в черзі в магазині. Продавщиця весь час відволікалася, грубила покупцям. Коли підійшла Ваша черга, дружина (чоловік) на Ваш погляд, занадто різко стала (став) говорити з нею. Ви неприємно здивовані її тоном; Ви ...
4. Вже пізно, дитині пора лягати спати, але йому не хочеться, а дружина (чоловік) все-таки намагається відправити його в ліжко. Ви втручаєтеся і дозволяєте дитині пограти ще, кажучи, що завтра вихідний. Дружина (чоловік) наполягає на своєму. Ви ...
5. Ви домовилися вихідний провести вдома. Але несподівано Вам зателефонували батьки і покликали до себе. Ви відразу ж стали збиратися. Дружина (чоловік) залишилася (залишився) незадоволена тим, що порушилися Ваші спільні плани. Ви ...
6. У дружини (чоловіка) поганий настрій. Ви здогадуєтеся, що у неї (нього) неприємності на роботі, хоча вона (він) нічого не говорить. Ви намагаєтеся викликати її (його) на розмову, але вона (він) йде від бесіди.
7. Ви з дружиною (чоловіком) запрошені на день народження друга, грошей на подарунок недостатньо. Вам здається, що саме дружина (чоловік) в цьому місяці витратила надто багато грошей. Ви ...
8. Ваш друг ділиться з Вами і Вашою дружиною (чоловіком) своїми проблемами і переживаннями. Одне із зауважень Вашої дружини (чоловіка), на Ваш погляд, випадає із загального тону розмови і образливо для співрозмовника. Ви ...
9. Вам обом треба затриматися на роботі, і нікому побути з дитиною. Ви вважаєте, що Ваші справи важливіші, і дружина (чоловік) повинна (повинен) зробити це, але вона (він) не погоджується. Ви ...
10. Ви почали ремонт квартири. Несподівано виявилося, що ця затія обійдеться дорожче, ніж Ви припускали. Дружина (чоловік) з самого

початку скептично ставилася до Ваших планів, а тепер дуже сердита (сердитий) на Вас за непередбачені витрати. Ви ...

11. У Вас є улюблене заняття, дружина (чоловік) радить долучити до цього дитину. Ви ж вважаєте, що дитина буде Вам заважати, а дружина (чоловік) продовжує наполягати на своєму. Ви ...
12. Ви збираєтеся піти з дому у справах, а дружина (чоловік) хоче з Вами поговорити і незадоволена (незадоволений), що Ви відмовляєтеся затриматися хоча б на кілька хвилин. Ви ...
13. З юності у Вас залишилося безліч друзів-жінок (чоловіків). Ви з задоволенням спілкуєтеся з ними, вони заходять до Вас у гості. У дружини (чоловіка) ці візити викликають невдоволення. Ви ...
14. Ви зайшли до дружини (чоловіка) на роботу. Її (його) не виявилось на місці, і, поки Ви її (його) чекали, Вам явно вдалося завоювати симпатії її (його) колег-жінок (чоловіків) . Вас здивувала негативна реакція дружини (чоловіка). Ви ...
15. Вам здається, що дружина (чоловік) періодично не так на те витрачає гроші, ось вона купила непотрібну, на Ваш погляд, річ, але дружина (чоловік) вважає, що вона необхідна в будинку. Ви ...
16. Ви просите дружину (чоловіка) допомогти дитині підготувати уроки, бо самі гірше знайомі з цим предметом, а вона (він) продовжує займатися своєю справою і відсилає дитину до Вас, кажучи, що їй (йому) ніколи. Ви ...
17. Останнім часом на роботі Ви багато спілкуєтеся з одною (одним) з Ваших співробітниць (співробітників). Ви часто телефонуєте один одному, згадуєте про неї (нього) в розмовах з дружиною (чоловіком). Їй (йому) це явно неприємно. Ви ...
18. Ви випадково зустрілися зі своїм старим приятелем (подругою), розговорилися з ним (нею), і він (вона) умовив (умовила) Вас зайти до нього (неї) додому. Ви пробули з ним (нею) весь вечір і пізно повернулися додому. Дружина (чоловік) турбувалася (турбувався) і,

- коли Ви повернулися, висловила (висловив) Вам своє невдоволення. Ви ...
19. За кілька днів до зарплати знову виникла розмова про те, що грошей не вистачає. Дружина (чоловік) вважає, що Ви недостатньо робите для забезпечення сім'ї. Ви ...
20. Ви провели вечір з новими друзями, які подобаються дружині (чоловіку), але Вам не дуже симпатичні. На Ваш погляд, з ними було нуднувато, але Ви намагалися цього не показувати. По дорозі додому дружина (чоловік) несподівано висловила (висловив) своє невдоволення тим, як Ви поводитися з її (його) друзями. Ви ...
21. Ваша (ваш) дружина (чоловік) збирається до своїх старих друзів у гості. Вам хотілося б піти з нею (ним), але вона (він) не пропонує цього. Ви
22. У Вас є улюблене захоплення, якому Ви приділяєте вільний час, дружина (чоловік) не розділяє цього інтересу, навіть висловлює відкрите невдоволення. Ви ...
23. Дружина (чоловік) покарала (покарав) дитину, але Вам здається, що провина не настільки серйозна, і Ви починаєте грати з дитиною. Дружина (чоловік) незадоволена цим. Ви ...
25. На виїзді Вас познайомили з привабливим чоловіком (жінкою). Ваша (ваш) дружина (чоловік) протягом усього вечора сиділа (сидів) поруч з ним (нею), танцювала (танцював) тільки з ним (нею) і про щось жваво розмовляла (розмовляв). Вас це зачепило. Ви ...
26. Ви збираєтеся провести неділю вдома, але виявляється, що дружина (чоловік) обіцяла (обіцяв) друзям відвідати їх. Вам дуже не хочеться йти. Ви ...
27. Ви розповіли другу (подрузі) про Ваші сімейні проблеми, дружина (чоловік) дізналася (дізнався) про це і була (був) дуже незадоволена (незадоволений), оскільки вважає, що не варто розповідати всім і кожному про подібні речі. Ви ...

28. Дружина (чоловік) давно просила (просив) Вас полагодити праску. Сьогодні вона (він) хотіла (хотів) нею скористатися, але він виявився зламаним. Вона (він) висловила Вам своє невдоволення, незважаючи на те, що знає, що Вам було ніколи. Ви ...
29. Знайома (знайомий) Вашої родини вже не в перший раз підвела (підвів) Вас, і Ви вважаєте, що їй (йому) необхідно висловити своє невдоволення відкрито. Дружина (чоловік) каже, що не варто надавати цьому великого значення. Ви ...
30. У Вас поганий настрій, і Вам хочеться поговорити з дружиною (чоловік) і поділитися своїми переживаннями і сумнівами з нею (ним), але вона (він) не помічає Вашого стану і відповідає, що поговорити можна пізніше, а зараз їй (йому) ніколи. Ви ...
31. Приятелька (друг) дружини (чоловіка) зателефонувала (зателефонував) і попросила (попросив) Вас передати дружині (чоловіку) дещо, як тільки та (він) повернеться додому. У Вас було багато справ, і Ви згадали про це тільки пізно ввечері. Дружина (чоловік) була (був) дуже незадоволена (незадоволений) і різко сказала (сказав), що Ваша необов'язковість ставить її (його) в незручне становище вже не в перший раз.
32. Увечері Ви збираєтеся разом з дружиною (чоловіком) дивитися телевізор, проте Ваші інтереси перетинаються - Вам хочеться дивитися передачі за різними програмами. Кожен з Вас наполягає на своєму. Ви ...
33. Ви обговорюєте плани спільного відпочинку з друзями, і дружина (чоловік) несподівано починає різко виступати проти будь-якого Вашого пропозиції. Ви ...

+Вивчення конфліктів у подружніх парах дозволило авторам методики виділити 8 сфер, в яких найчастіше відбуваються сутички:

Проблеми відносин з родичами і друзями: 1, 5, 8, 20;

Питання, пов'язані з вихованням дітей: 4, 11, 16, 23;

Прояв прагнення до автономії: 6, 18, 21, 22;

Порушення рольових очікувань: 2, 12, 27, 29;

Неузгодженість норм поведінки: 3, 26, 28, 30

Прояв домінування одним із подружжя: 9, 25, 31, 32;

Прояв ревнощів: 13, 14, 17, 24;

Розбіжності у ставленні до грошей: 7, 10, 15, 19.

Крім того, ситуації можуть бути розділені на дві групи по підставах «винного в конфлікті». Слово «вина» взято в лапки, тому що мова йде не про реальну винну (яку часто взагалі важко виявити), а про привід до сварки: в ситуаціях № 4, 5, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 19, 22, 23, 26, 27, 31 більшою мірою у виникненні конфлікту «винен» респондент; в ситуаціях № 1, 2, 3, 6, 7, 8, 12, 15, 16, 20, 21, 24, 25, 28, 29, 32 такий привід дав чоловік (дружина).

Опрацювання та інтерпретація результатів тесту

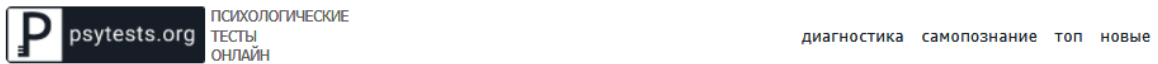
Результати досліджень отримують шляхом розрахунку загального значення (середнє арифметичне по кожному блоку).

Значення індексів змінюються від -2 до 2. Негативне значення індексу говорить про негативну реакцію респондента в конфліктних ситуаціях, позитивні - про позитивні реакції. Значення, близькі до 1 (або до -1) підкреслюють пасивний характер поведінки при сімейних непорозуміннях, а близькі до 2 (або до -2) говорять про активну позицію в даній ситуації.

Отримані результати дають можливість говорити і про загальний рівень конфліктності в парі. Чим ближче значення загального індексу до -2, тим більше конфліктний характер носить взаємодія подружжя.

Додаток Б

Шкала діагностики міжособистісних стосунків за С. В. Духновским

PsyTests » Психодиагностика » Шкала диалогичности

ШКАЛА ДИАЛОГИЧНОСТИ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ

тест: Шкала диалогичности межличностных отношений

результат: **интерпретация** | расчёты

ссылка: <https://psytests.org/result?v=didA3NN>

Внимание! Результаты и интерпретации, полученные без участия специалистов, не следует воспринимать слишком серьезно. Диагностическую ценность имеют только исследования, проведенные профессиональным психологом.

РЕЗУЛЬТАТ ТЕСТА

Приклад результатів опитування за шкалою діагностики міжособистісних стосунків (за С. В. Духновським).

Шкала діагностики міжособистісних стосунків за С. В. Духновским дала можливість нам визначити:

- Діалогічність стосунків, яка передбачає цінність і значимість стосунків для взаємодіючих суб'єктів. Діалогічна орієнтація - вільне вираження, обмін думками, думками ідеями між суб'єктами стосунків, засноване на їх взаємне прийнятті та розумінні.
- Самоцінність стосунків - їх важливість, значимість для людини в силу їх позитивного змісту. У стосунках переважають почуття; проявляється впевненість в собі, своїх силах. Вони характерні емоційно зрілим, оптимістичним людям, готовим долати перешкоди.
- Конструктивність стосунків - прагнення досягти загальні, спільні цілі, що

передбачає вільне вираження думок і позицій суб'єктами стосунків, конфронтацію між ними, а також той стиль стосунків, який задовольняє суб'єктів і відповідає ситуації міжособистісної взаємодії, з урахуванням статусно-рольових особливостей один одного. Конструктивність - це свого роду спільність в міжособистісних стосунках.

Додаток В
Опитувальник К. Томаса «Спосіб реагування у конфлікті»
(адаптований Н. В. Гришиною)

Інструкція

Шановні учасники, подумайте, про ситуації, в яких Ваші бажання відрізняються від бажань іншої людини. Як Ви зазвичай поведетеся в таких ситуаціях?

Нижче наведені 30 пар висловлювань, що описують варіанти можливої поведінки в конфліктних ситуаціях. У кожній парі обведіть чи підкресліть кружком варіант А чи В, більш характерний для Вашої поведінки. У багатьох випадках обидва із запропонованих варіантів можуть виявитися для Вас нетиповими. Якщо це так, обведіть чи підкресліть той з них, яким би Ви скористалися з більшою ймовірністю.

1. А. Іноді я надаю право вирішувати проблему іншим.
 В. Я намагаюся підкреслити загальне в наших позиціях, а не обговорювати спірні моменти.
2. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.
 В. Я намагаюся врахувати всі інтереси: свої і опонента.
3. А. Зазвичай я твердо стою на своєму.
 В. Іноді я можу втішати інших і намагатися зберегти з ними відносини.
4. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.
 В. Іноді я жертвую власними інтересами заради інтересів протилежної сторони.
5. А. При виробленні рішення шукаю допомоги з боку інших.
 В. Я намагаюся зробити все можливе, щоб уникнути непотрібного загострення у відносинах.
6. А. Я намагаюся не створювати собі репутацію неприємного людини.
 В. Я намагаюся нав'язати іншим свою позицію.
7. А. Я намагаюся відкласти вирішення питання, щоб мати час ретельно його обміркувати.

- В. Я жертвую одними вигодами, щоб отримати взамін інші.
8. А. Зазвичай я твердо наполягаю на своєму.
- В. Я намагаюся відразу ж відкрито обговорити всі інтереси і спірні питання.
9. А. Я відчуваю, що відмінності в позиціях не завжди варті того, щоб про них турбуватися.
- В. Я докладаю деякі зусилля, щоб повернути справу на свій лад.
10. А. Я твердо наполягаю на своєму.
- В. Я намагаюся знайти компромісне рішення.
11. А. Я намагаюся відразу ж відкрито обговорити всі інтереси і спірні питання.
- В. Іноді я можу втішати інших і намагатися зберегти з ними відносини.
12. А. Іноді я уникаю займати позицію, що веде до конфронтації.
- В. Я готовий у дечому поступитися опонентові, якщо він теж мені поступиться.
13. А. Я пропоную варіант «ні вам, ні нам».
- В. Я наполягаю на прийнятті моїх умов.
14. А. Я викладаю опонентові мої міркування і цікавлюся його ідеями.
- В. Я намагаюся продемонструвати опонентові логічність і вигоду прийняття моїх умов.
15. А. Іноді я можу втішати інших і намагатися зберегти з ними відносини.
- В. Я намагаюся зробити все можливе, щоб уникнути непотрібного загострення у відносинах.
16. А. Я намагаюся щадити почуття інших.
- В. Я намагаюся переконати опонента в вигідності прийняття моїх умов.
17. А. Зазвичай я твердо наполягаю на своєму.
- В. Я намагаюся зробити все можливе, щоб уникнути непотрібного загострення у відносинах.
18. А. Я дозволяю опонентові дотримуватися своїх поглядів, якщо йому від цього краще
- В. Я згоден де в чому поступитися опонентові, якщо він теж де в чому мені поступиться.
19. А. Я намагаюся відразу ж, відкрито, обговорити всі інтереси і спірні

питання.

В. Я намагаюся відкласти прийняття рішення, щоб мати час ретельно його обміркувати.

20. А. Я намагаюся відразу ж обговорити суперечності.

В. Я намагаюся знайти справедливе поєднання з вигод і поступок для кожного з нас.

21. А. При підготовці до переговорів я намагаюся враховувати інтереси опонента.

В. Я більше схильний до безпосереднього і відкритого обговорення проблеми.

22. А. Я намагаюся знайти позицію, що знаходиться між позицією опонента і моєї.

В. Я наполягаю на своїх інтересах.

23. А. Дуже часто я намагаюся задовольнити всі інтереси, свої і опонента.

В. Іноді я надаю право вирішувати проблему іншим.

24. А. Я намагаюся піти назустріч опоненту, якщо його умови надто для нього багато значать.

В. Я намагаюся схилити опонента до компромісу.

25. А. Я намагаюся продемонструвати опонентові логічність і вигоду прийняття моїх умов.

В. При підготовці до переговорів я намагаюся враховувати інтереси опонента.

26. А. Я пропоную варіант «ні вам, ні нам».

В. Я майже завжди намагаюся задовольнити всі побажання, як свої, так і опонента.

27. А. Іноді я уникаю займати позицію, що веде до конфронтації.

В. Я дозволяю опонентові дотримуватися своїх поглядів, якщо йому від цього краще.

28. А. Зазвичай я твердо стою на своєму.

В. При виробленні рішення я постійно шукаю допомоги з боку інших.

29. А. Я пропоную варіант «ні вам, ні нам».

В. Я відчуваю, що відмінності в позиціях не завжди варті того, щоб про них турбуватися.

30. А. Я намагаюся щадити почуття інших.

В. Я завжди намагаюся знайти рішення проблеми спільно з опонентом.

Додаток Г

Тест-опитувальник задоволеності шлюбом

Тест-опитувальник задоволеності шлюбом (ОУБ), розроблений В. В. Сталіним, Т. Л. Романової, Г. П. Бутенко, призначений для експрес-діагностики ступеня задоволеності-незадоволеності шлюбом, а також ступеня узгодження-неузгодженості задоволеності шлюбом у тієї або іншої соціальної групи.

Опитувальник є одновимірну шкалу, що складається з 24 тверджень, що відносяться до різних сфер: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки і т.д. Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді. Випробуваному пропонується уважно прочитати кожне твердження і вибрати один з трьох варіантів, намагаючись уникати проміжних відповідей типу "важко сказати", "важко відповісти" і т.п.

ТЕСТОВИЙ МАТЕРІАЛ

1. Коли люди живуть так близько, як це відбувається в сімейному житті, вони неминуче втрачають взаєморозуміння і гостроту сприйняття іншої людини.
 - а) вірно; б) не впевнений; в) невірно.
2. Ваші подружні відносини приносять вам:
 - а) швидше занепокоєння і страждання; б) важко відповісти; в) скоріше радість і задоволення.
3. Родичі і друзі оцінюють ваш шлюб:
 - а) як вдалий; б) щось середнє; в) як невдалий.
4. Якби ви могли, то:
 - а) ви б багато що змінили в характері вашого чоловіка (вашої дружини); б) важко сказати; в) ви б не стали нічого змінювати.
5. Одна з проблем сучасного шлюбу в тому, що все приїдається, в тому числі і сексуальні відносини.
 - а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.
6. Коли ви порівнюєте вашу сімейне життя із сімейним життям ваших друзів і знайомих, вам здається:

- а) що ви найнещасніші інших; б) важко сказати; в) що ви щасливіші інших.
7. Життя без сім'ї, близької людини - надто дорога ціна за повну самостійність.
- а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.
8. Ви вважаєте, що без вас життя вашого чоловіка (вашої дружини) була б неповноцінною.
- а) так, вважаю; б) важко сказати; в) ні, не вважаю.
9. Більшість людей в якійсь мірі обманюються у своїх очікуваннях щодо шлюбу.
- а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.
10. Тільки безліч різних обставин заважає подумати вам про розлучення.
- а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.
11. Якби повернувся час, коли ви вступали в шлюб, то вашим чоловіком (вашою дружиною) міг би стати:
- а) хто завгодно, тільки не теперішній чоловік (дружина); б) важко сказати; в) можливо, що саме теперішній чоловік (дружина).
12. Ви пишаєтеся, що така людина, як ваш чоловік (ваша дружина), поруч з вами.
- а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.
13. На жаль, недоліки вашого чоловіка (дружини) часто переважають його (її) гідності.
- а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.
14. Основні перешкоди для щасливого подружнього життя криються: а) швидше за все в характері вашого чоловіка (вашої дружини); б) важко сказати; в) скоріше в вас самих.
15. Почуття, з якими ви вступали в шлюб: а) посилюються; б) важко сказати; в) ослабли.
16. Шлюб притупляє творчі можливості людини, а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.
17. Можна сказати, що ваш чоловік (ваша дружина) володіє такими перевагами, які компенсують його (її) недоліки.

а) вірно; б) щось середнє; в) невірно.

18. На жаль, у вашому шлюбі не все гаразд з емоційною підтримкою один одного.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

19. Вам здається, що ваш чоловік (ваша дружина) часто робить дурниці, говорить невлад, недоречно жартує.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

20. Життя в сім'ї, як вам здається, не залежить від вашої волі, а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

21. Ваші сімейні відносини не внесли в життя того порядку і організованості, яких ви очікували.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

22. Чи не звичаї ті, хто вважає, що саме в сім'ї людина найменше може розраховувати на повагу.

а) згоден; б) важко сказати; в) не згоден.

23. Як правило, суспільство вашого чоловіка (вашої дружини) доставляє вам задоволення.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

24. По правді сказати, у вашій подружнього життя немає і не було жодного світлого моменту.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

КЛЮЧ

1в, 2в, 3а, 4в, 5в, 6в, 7а, 8а, 9в, 10в, 11в, 12а, 13в, 14в, 15а, 16в, 17а, 18в, 19в, 20в, 21в, 22а, 23а, 24в.

ОПРАЦЮВАННЯ І ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

За відповідь, що співпадає з ключем, нараховується 2 бали; за проміжну відповідь (варіант "б") - 1 бал; за відповідь, не збігається з ключем, - 0 балів.

Далі підраховується сумарний бал по всіх відповідях. Можливий діапазон - від 0 до 48 балів. Високий бал говорить про задоволеність шлюбом.

норми

Відмінності між середніми значеннями для тих хто розлучається пар і благополучних достовірні по t -критерієм Стьюдента ($t = 10,835$) на рівні значущості 0,01.

Довірчі інтервали з коефіцієнтом 0,95 для середніх сумарних балів рівні:

- для тих хто розлучається (20, 76; 23, 36);
- для благополучних (30, 92; 33, 34).

За критерієм Фішера можна вважати рівними дисперсії обох вибірок з рівнем значущості 0,05.

Для практичного використання норм тесту ОУБ зручно взяти цілочисельні значення середніх і дисперсій з їх довірчих інтервалів. Будемо вважати, що $x(n) = 32$, $ax(p) = 22$, при цьому їх середні квадратичні відхилення рівні 8.

Тоді, враховуючи нормальність отриманих розподілів, можна побудувати зручну таблицю для проведення експрес-діагностики випробуваного по його сумарним балом.

Вся вісь сумарних балів тесту розбивається на сім категорій:

- 0-16 балів - абсолютно неблагополучні;
- 17-22 балів - неблагополучні;
- 23-26 балів - швидше неблагополучні;
- 27-28 балів - перехідні;
- 29-32 балів - швидше благополучні;
- 33-38 балів - благополучні;
- 39-48 балів - абсолютно благополучні.